

Tibirke bakker.

Af Willum Jensen.

Johannes V. Jensens hus i Tibirke Bakker malet af Fritz Syberg under et besøg i sommeren 1929.

I 1912 købte mine forældre en grund i Tibirke bakker. De har nok lagt mærke til denne bakke, da de i sommeren 1909 boede i Johannes Helwegs hus, som lå på den vestligste høje bakke, lige op til Hegnet. Nedenfor denne ejendom lå et par gamle huse, vistnok et tidligere husmandssted, hvor der boede et par gamle mænd. Det næste hus mod øst var dr. Schiødtes, der lå på en høj bakke og med et solidt rækværk mod landevejen. Jeg fik vist aldrig dr. Schiødte at se. Lidt længere mod øst lå et husmandssted. Lige øst herfor lå skolen, hvis grund stødte op til vores bakke.

Bakken lå næsten ud til vejen, med en stejl afslutning, fordi der havde været gravet grus på skråningen. Ovenfor var der et jævnt areal, og her blev huset placeret, så langt tilbage, at det ikke kunne ses fra vejen. Det var arkitekt Ivar Bentsen, der tegnede huset, og vi boede der første gang i sommeren 1913.

Facaden vendte mod Syd, og her var døren, lidt vest for midten. Her løftede taget lidt, og der var over døren et lavt vindue.

I gangen var der murstensgulv. Døren til venstre førte ind til dagligstuen, storstuen kaldet, som havde to fag vinduer mod Syd og to mod

Vejby-Tibirke årbog 1989

Vest. Her havde far sit arbejdssted med et chatol med klap. Der stod et par lave reoler, som indeholdt en lekture, nærmest beregnet på regnvejrsdage. Der stod dog også Theodore Roosevelts skrifter, en udgave på cirka 10 bind. Der stod også seks bind Heinrich Heine.

Ved Nordvæggen stod en sofa og et egetræs bord med kugleben, og der var et par polstrede stole.

Billederne var små, der var ikke mange, og de var ophængt tæt sammen, med arealer uden billeder. Et selvportræt af J. Th. Lundbye, uden hat, og med solskærm. Et stik af Oehlenschæger og et af Jonathan Swift. Et af Heinrich Heine og et af Christine af Danmark.

Bjælkeloftet var mørkbejdset, og der var ingen isolation. Bjælkerne havde en profil langs kanterne, så man kunne fa den tanke, at de var slået sammen af brædder. Far syntes, at det. skulle være sådan, og det havde Ivar Bentsen bestemt.

Den højre dør fra gangen førte ind til spisestuen. Der var her tre fag vinduer. Der var en bæk langs Sydveæggen og et langbord. Der var nogle lette stole, jeg synes mor har fortalt, at de var lavet i Finland. De kostede 12 kroner, og de findes vist stadig i spisestuen. Mor sad for bordenden, far på en stol ved siden af hende, og sådan at han kunne se ud af vinduet.

Der var tre døre. En til soveværelset, som havde to fag vinduer mod Syd, og en dør til køkkenet og endelig en ud til trappen og ovenpå og til kælderen. Ved siden af døren ud til køkkenet stod en høj, elegant kakkelovn med profiler langs ovnpladen og andre forsikringer. Den var en gave fra skovrider L. A. Lemming. Desværre var den utæt, så når man lagde brænde i den og tændte op, så brændte den det af og blev overordentlig varm og så var det forbi. Den var god til tørt affald. Den står der den dag i dag.

Køkkenet havde vinduer mod Nord. Der var en vask, som havde afløb ud på nordsiden af huset. Vandet hentede vi op fra brønden nedenfor grusgraven. Vi bar det op med spandene, og det var strengt at bære dem op ad den yderst usikre trappe. Vi fandt forskellige fremmedlege mer i brønden. En død kat, en pose, som vi ikke lukkede op, mere ubestemmelige klumper, en hilsen fra den lokale opfindsomhed. Sådan var det dengang. Ustandselige indbrud og hærværk.

Vi fik lagt et låg over brønden. Og vi fik senere en pumpe, så vi bare stod og bødlede med pumpen, indtil fyldige skrig oppefra forkyndte, at

Huset i Tibirke ca. 1916. Til venstre det lille fyretår, som forfatteren Ditleff von Zeppelin plantede.

Forfatteren, overbibliotekar Aage Marcus, en god ven af familien, fotograferet her med Villum (th.) og broderen Jens (tv).

spandene var fulde. Der skulle gerne omkring 100 slag til. Det var større spande, end dem, vi selv kunne bære op.

Der var komfur i køkkenet, til brænde og tørv. Og der var en primus. Den gav en stærk støj fra sig om morgenen, som fortalte, at morgenmadden var på vej. Kaffe fik vi ikke, men heller ikke havregrød. Der er en nåde til.

Udenfor køkkenet var bryggerset, med stengulv og et stort aflangt hul ved sydvæggen, ned til arealet under huset. Der kom en tør og forladt lugt op af dette hul. Vinduet var mod Nord, og køkkendøren mod øst,

delt i to. Bryggerset var smalt i sit sidste forløb, fordi der var endnu et lille lokale, med adgang fra nordsiden af huset. Der var her et sæde, hvori en lem kunne slås op, og her kunne man sidde hensunket i drømmerier, med udsigt ud til bakken, der her havde et stejlt parti. Senere kom der et skur øst for huset, yderst skrøbeligt og sjusket bygget, hvor brænde og tørv kunne gemmes. Øst for dette skur fik vi et nyt sted, hvor vi uforstyrret kunne sidde og se ud over mosen, helt over til Ramløsevejen.

Et af de allerførste år vi havde huset, boede forfatteren Ditleff von Zeppelin hos os. Han plantede et fyrretræ ved sydvestgavlen, og det står der den dag i dag som et stort tykstammet træ, efter de 70 år der er gået.

Jeg husker godt Zeppelin, som vi kaldte ham. Vi drog sammen til stranden, vistnok ved Teglværket, øst for Tisvilde, fordi far cyklede med os på sin cykel. Jeg sad på stangen, med benene ud til venstre, min bror stod bagpå, med venstre fod på det, der hed hønsepinden, en forlænget møtrik på navet. Jeg husker Zeppelin nede ved stranden, han var så slank, med stærke lemmer, og han så på os med et hjerteligt og genert smil. Jeg tror ikke far badede ved den lejlighed, der var ret høje bølger, og det blæste. Han holdt meget af Zeppelin, måske han følte ham som en kollega, og han tog sig det meget nær, da han døde i 1916, 28 år gammel. Han var jævnaldrende med Otto Gelsted; de gik i skole sammen i en katolsk skole i Ordrup. De var venner hele Zeppelins korte liv.

Forfatteren Otto Gelsted kendte vi før vi fik huset i Tibirke. Far og mor rejste en sommerdag med toget til Vedbæk, hvor vi skulle besøge en familie, der boede nær kysten. Da vi gik /fra stationen sakkede min bror og jeg agterud, og i hvert fald jeg blev meget forknytt, da vi gik alene. Men så stod der en mand, som tog sig af os. Han tog en i hver hånd og talte så opmuntrende til os, at jeg aldrig har glemt det. Og det var Otto Gelsted. Nå, ja, han kunne jo have lad os selv finde frem, jeg som var smågrædende, men sådan var han ikke. Resten af denne festlighed husker jeg intet om. Og dog! Boltermann hed den mand som gav frokosten.

Far har også været til stranden med Knud Rasmussen, som boede i Hundested. Det var lidt senere, for jeg var selv på cykel, og jeg tror vi kørte gennem skoven. Der var her en dejlig sandstrand. Her badede far, og det foregik på den måde, at han soppede så langt ud, som han kunne, og så lod han sig falde bagover og pjaskede omkring under stærk sprøjten et par minutter, og så var det forbi. Hvordan Knud Rasmussen bar sig

Vejby-Tibirke årbog 1989

ad i vandet husker jeg ikke, men jeg ser ham så tydeligt for mig. Hans lemmer var enormt muskuløse, især hans lægge, og han havde et dybt bryst. Om ham hed det, at han ikke var til at gå træt. Vi mødte ham af og til i Frederiksværk, når vi var på indkøb, og han smilte altid så hjerteligt til os. Knud Rasmussen blev ikke mere end 54 år. Han døde af en lever sygdom. Far besøgte ham på hospitalet. Far havde de fleste af hans bøger, de stod samlede på hans reol...

Jeg kan måske her tillade mig at omtale en anden berømt polarrejsende.

En aften omkring 1928 var jeg i Tivoli. Jeg passerede Spejlkabinettet med de bulede spejle, som forvrænger ens udseende, og det var især påfaldende, hvis man gik ned i bøjede knæ og atter rejste sig. Jeg så da en ret lille man stå foran disse spejle. Han gik ned i knæene og rettede sig igen, og det jeg særlig lagde mærke til var hans utrolig stærke lemmer. Da han ret havde nydt dette syn, vendte han sig om, og jeg så nu, at det var Roald Amundsen. Han lo så hjerteligt og så så venligt omkring sig, helt anderledes end det indtryk jeg havde af ham fra billeder i avisen og hørt i radioen, hvor han altid var noget mut og reserveret. Sådan var han slet ikke den aften i Tivoli, og det var en stor oplevelse.

Kort tid senere forulykkede han i en voldsom storm med flyvemaskinen Latham undervejs mod Svalbard for at undsætte et italiensk luftskib, Italia, som var forulykket undervejs nordpå. Latham og Roald Amundsen blev vistnok aldrig fundet, og det italienske mandskab omkom også. Roald Amundsen blev 56 år.

Far holdt meget af Tibirke. Han elskede stilheden, og han elskede også fuglelivet. Lige fra gulspurven, som sad på taget og sang sin lille vægtersang, tre fløjt, og så en lille, lidt lavere tone, måske den mest trofaste af alle småfuglene, videre over viben og bekkasinen, og op til Rørdrummen, som sad ude i mosen, tæt ved åen, og lod sin stemme lyde, et dybt, advarende skrig, som man kunne blive bange for. Jeg fik den aldrig at se. Det må være en stor fugl, et stort bryst, med den stemme. Vi hørte lærken og bomlærken, som gerne sad på telefonpælen og havde en lidt hæs stemme. Natravnen hørte vi om aftenen, en lang, stilfærdig fløjten, eller klukken, minutter i træk. Jeg har set den sidde på en sti, inde i hegnet. Storken så vi hver dag, den boede på taget af en af de store gårde overfor kirken.

Engang havde vi besøg af tegneren Valdemar Andersen og Juliane. Det var en dejlig varm forsommer, og en formiddag bestemte Juliane og mor, at de ville være fælles om en varm afvaskning i det frie. De skiftedes til at stå op på bænken og hælde vandet over hinanden, og det var vist ikke mere end kuldslået, så det gik ikke helt stille af. Lystbetonede skrig vil jeg kalde det. De så ikke en gæst, der kom op ad stien nede fra skolen, trækkende sin cykel. Han var meget diskret, ringede med cykelklokken, med bortvendt åsyn, og omsider hørte damerne ham da og forsvandt hastigt. Det var en af fars venner, dr. Sulzbach, som kom på besøg fra Tyskland, hvor han arbejdede på et forlag.

Jeg har set dr. Sulzbach en enkelt gang senere. Jeg var i Stockholm i embeds medfør og besøgte ham i hans lejlighed i Sibyllegatan. Det var den 21. juni 1941, den dag, da Tyskland gik ind i Rusland. Han havde hørt det i radioen og var meget forskræmt. Han frygtede, at den tyske hær ville passere gennem Sverige. Jeg trøstede ham så godt jeg kunne. De fik nok andet at gøre. Den bjørn klarer de ikke. Nu skal vi holde ud, *for nu er der da Håb*. Det var i juni 1941, og der skulle gå nogle hårde år.

Far fik tidlig bygget et værksted, som han ønskede at indrette som smedie. Det var en kvadratisk lille bygning med lave mure, således at det røde tegltag var løftet i en bue over døren. Der var skorsten i det nordvestlige hjørne. Skorstenen havde åbne sider og var lukket i toppen, og

Gammelt fotografi taget fra huset i bakkene ud over Ellemosen.

Johannes V. Jensens maleri af næsten samme udsigt over Ellemosen.

herunder sad i mange år en ugle og gemte sig om dagen.

Fars værktøj var slidt. Han havde købt det af smeden i Vinderød, som var holdt op efter at han var kommet til skade, jeg tror det var med det ene øje. Far lavede selv blæsebælgen, et kæmpeapparat, syntes jeg, mens konstruktionen stod på. Den fungerede vist udmærket, men den var tung at trække, det ved jeg i hvert fald. Far smedede forskellige holdbare nyttegenstande på ambolten de følgende somre. Men det kneb med at få varme nok til at svejse.

Det lykkedes aldrig rigtigt. Måske bælgen alligevel ikke gav luft nok. Far havde også godt værktøj, som han havde købt i Amerika. Hans yndlingshammer, en trepunder, fandtes i smedien i mange år.

Efterhånden tabte far modet og lysten, og smedien blev lavet om. Der kom ovenlys, så han kunne stå og modellere. Essen og bælgen blev fjernet, og far satte en kakkelovn op. Han havde også noget primitivt malerværktøj, og en af de første somre lavede han et ret stort billede af udsigten mod syd. Man så det store græsareal, og man så åen, og der gik en del kreaturer og græssede. Fars teknik var primitiv, uden at det i mine øjne virkede forstyrrende. Man kunne se, hvor udsigten fængslede ham. Det var en del af fars væsen. Engang sagde han til mig: »Jeg ser alt«.

Far modellerede en del portrætbuster. Et af de første arbejder han lavede, var en maske af min bror, et rørende og vellignende lille kunstværk. Det kom op og hængte i en ramme, da ferien var forbi. Da vi kom på landet næste sommer var denne maske slået i stykker, skårene og et eller andet værktøj lå på gulvet.

Far lavede flere buster i de senere år, da der kom flere sommergæster, og også fastboende, i bakkerne, og i Lundene nærmere Tisvilde. Blandt andre en af Niels Bohr. De fleste af disse arbejder er forsvundet, destrueret, da far var død, og det er måske ingen større ulykke.

Vi havde besøg af Kai Nielsen flere gange, ofte sammen med Albert Naur. For en dreng var Kai en dynamisk og strålende personlighed. Han yndede under stor munterhed at optræde som stærk mand, og når han var i det humør, så udstrålede han en utrolig charme, som ingen dreng kunne stå for. En uforglemmelig charme.

Mors søster Tytte og hendes mand Ludvig Holstein kom tit på besøg. I reglen tidligt på eftermiddagen. De boede i sommermånederne på bakken overfor os på den anden side af mosen, i Bentsens hus ud til landevejen. De kom gerne, når vi ikke havde andre gæster. Man kunne tænke sig, at Tytte, inden de begav sig afsted, i kikkert undersøgte forholdene. Så gik de ad stien ned til det sted, hvor der var en bro over åen, i nærheden af det sted, hvor rørdrummen holdt til og skreg sit dybe skrig. Tytte kom for at få en fortrolig snak med sin storesøster, Holstein for at få en snak med far. I reglen også for at blive klippet. Mor var nemlig meget god til at klippe. Og hun var hurtig og resolut, og hun var god til at klippe ganske tæt i nakken og ved øreme, så man, som far ønskede det, »kunne se hovedfaconen«.

Hvis man skulle telefonere i Tibirke, måtte man i de første mange år hen til Vedels forpagtergård. Sådan som jeg husker det, var det mest om formiddagen, at det foregik. Der var et par stole sat ud på gårdspladsen, og Karoline Davids sad ved telefonen og hjalp med at bestille nummeret. Hvis det var udenfor den lokale central, kunne det godt tage en rum tid. Men Karoline Davids forkortede ventetiden, hun kendte de lokale sommergæsters navne, hun kendte deres børn og spurgte til dem, hun smilte så opmuntrende og talte ganske sagte for ikke at forstyrre den, som havde fået held med sig. En kone ringede til sin mand i byen og spurgte ham, hvormår han kom. En anden ringede til købmanden for at få sendt

varer ud med mælkemanden. En ringede til sin mor, og alt imens smilte Karoline Davids og snakkede.

Så kunne det ske, at hun ganske faldt i staver og tilsyneladende småblundede. Det var når hun lyttede til en samtale, som lød mere romantisk, måske ligefrem noget fordækt. Hun hørte hvert ord og gemte det hele i sin skarpe hjeme. Det var ikke altid lige heldigt, men de fleste, der stod og telefonerede, de kendte betingelseme. Når det klikkede lidt rigeligt i telefonen, så var det nok centraldamen, der sad og kedede sig.

Forpagtergården lå på mosesiden af vejen, og her drejede den noget til venstre over en lille bakke, hvor der på den højre side lå et opdyrket areal ind til hegnet. Stedet hed Trekanten. Vejen drejede igen til venstre, og der var nu birketræer på begge sider. Birkealleen hed denne smukke vej. Her boede kunstmaleren Herman Vedel mellem vejen og hegnet. Først kom hans stald, hvor Ruby stod og stak hovedet ud af dørens øverste åbne del. Hvis den da ikke var med Vedel i hegnet. En smuk, statelig hest, som vi havde respekt for. Navnlig efter en gang, da Vedel havde nogle gæster. Der var en ung pige, som gerne ville prøve at ride. Hun var dårlig kommet i gang før Ruby puklede sig op som en kamel. Hun faldt naturligvis af, uden at komme noget større til, men hendes far, som vistnok var læge, sagde, at det kunne vise sig at være en alvorlig sag, for hun blev måske ude af stand til at få børn efter et sådant fald. Pigen hed vistnok Anette, og det forekommer mig, at hun blev gift i udlandet. Jeg tror nu, at Ruby bare var noget pjanket, den kunne have båret sig meget vælte ad. Staldkaad var den.

Far red en del sammen med Herman Vedel. Fars hest var vist en, de lejede. Den var mere adstadig end Ruby. Den hed Miss Clark. Far havde nok ikke Vedels interesse for heste.

Jeg mener, at Ruby var med familien i byen om vinteren. Når de skulle op til Tibirke og være der om sommeren, så drog Vedel af med Ruby meget tidligt om morgenen. Måske han red i begyndelsen, ud af byen. Derfra gik de to sammen, og ind imellem så hvilede de, og Ruby fik at drikke, når det lød sig gøre. Og når den lange dag var gået og det var blevet nat, så kom de gennem Birkealleen til Vedels hus. Jeg ved ikke, om man rider en rask tur dagen efter en sådan dagsmarch.

Fru Vedel red vist ikke. Hun spillede, og hun øvede sig hver dag på sit piano. Vi hørte det, når vi kom forbi. Det var vel, når hun skulle have koncert sammen med Agnes Adler.

Men Herman og Karen spadserede sammen.

En dag, da de kom gående hen mod gården, så de forpagteren sidde i grøften midt oppe på bakken ved Trekanten. Han var blevet bidt af en hugorm i den højre ankel. Han trak lidt op i buksebenet og tog træskoene af. Foden var præget af det hårde arbejde dag ud og dag ind i den sorte jord.

Karen lagde sig på knæ og søgte efter slangens bid. Vedel sagde: »Karen, du må suge såret ud, jeg har en blist på tungen«. Han skyndte sig hjem og kom tilbage med en flaske med whisky. Karen havde tørret ankelen af så godt hun kunne og suget såret ud. Måske hun fik anledning til at skylle sin mund med nogle af de kostelige dråber, og måske såret blev vasket med en pyt. Resten nød forpagteren i een dosis. Det fortælles, at han gik lidt usikkert, da han lidt senere begav sig hjem. Men han haltede ikke.

Efter Vedels hus kom man rigtig ind i Birkealleen, hvor der var dejligt at cykle, altid læ, men alligevel lyst mellem birkene, lidt senere kom vi til den sti, der førte os til venstre til Kristian Møhls hus. En smal, lidt snoet sti, der endte ved åen. Der var her en bro. Den var smal, og hvis vi ikke havde særlige ærinder, så lod vi cykleme ligge og gik over broen til huset.

Der var en ret dyb veranda i husets vestlige ende, Rundingen kaldet, så kom døren til stuen. Den stod gerne åben, dækket af en skærm mod myggene. Vi skød skærmen til side, når vi kom til døren, og der kunne godt danne sig en skævhed og utæthed i skærmen i tidens løb. Vi mødte ofte Kristian Møhl udenfor, og han hilste altid så venligt og hjerteligt på os, og på hans smil kunne man godt fa den fornemmelse, at vi havde en hemmelighed sammen. Det var ikke en maner, sådan var han, det var hans natur.

En dag, da Møhls børn Ida og Ulrik og jeg havde været ved havet at bade om formiddagen, måtte vi skynde os hjem. Det var en fast aftale, at vi var præcise, ellers blev de ængstelige. Ida havde et armbåndsur til dette brug.

Knap var vi kommet ind i skoven, før jeg punkterede, og tiden var så knap -, at de to blev nødt til at forlade mig.

Jeg spadserede afsted med mit flade forhjul. Det var en lang tur gennem skoven, når man er vant til at cykle, og man mødte dengang ikke et menneske. Da jeg var kommet gennem en stor del af skoven, kom der en

cyklist. Det var Møhl. Han standsede og smilte til mig, og så vendte han sin cykel og inviterede mig op på bagagebæreren, en solid model, der kunne bære alle hans males ager. Så tog han min cykel i den ene hånd, og så kørte vi. Det varede ikke så farlig længe, før vi kom ud på landevejen, forbi Martin og videre hjem. Jeg fik et fortroligt klap på skulderen til sidst.

Martin var cykelsmed. Oprindeligt var han vist skomager, og han fungerede af og til i denne egenskab, men mest var det cykler. Han har mange gange hjulpet mig med min, som under første verdenskrig blev meget brøstfældig. Han havde været i Amerika i sine yngre dage, og det kom af og til frem i hans bemærkninger. Et par krager kaldte han Sortkrager fra Alaska. Han var jævnaldrende med Møhl, og de havde vist nogle barndomserindringer sammen. Måske lidt diskret jagt på Martins grund, som stødte op til hegnet. Han havde i mange år en lille hund, der hed Vaser. Han var en flink mand, og han var rørende billig med sine cykelreparationer.

En dag, da jeg cyklede hjem fra stranden, nedenom bakkene i skoven, forbi Lerbjerg, så jeg, at det brændte livligt et stykke oppe i brandbæltet. Jeg satte rigtig fart på hen til skovfogeden ved Asserbo ruiner. Han stod udenfor sit hus og talte med et par skovløbere. Jeg skyndte mig hen til ham og prøvede forgæves at fa ham i tale. Han var som altid afvisende. Jeg prøvede igen, uden held. Han snærrede ad mig.

Så fyrede jeg den af: »Det brænder stærkt oppe i skoven ved brandbæltet ved Lerbjerg«. Et øjeblik stod jeg og studerede virkningen af denne nyhed.

Den havde virket. Nu brølede skovfogeden, så det kunne høres over hele skoven, og han svingede og pegede med armene. Så jeg tog min cykel og kørte beroliget videre.

Jeg besøgte stedet nogle dage senere. Der manglede et par store træer, og der var aske og forbrændte grenstumper i området, det var det hele.

I de år kom vi næsten daglig hos Møhls, og bekendtskabet med Ida og Ulrik og deres forældre var af stor betydning for os. Jeg husker altid tilbage til den tid med taknemmelighed.

Når det var dårligt vejr stod Møhl ofte og rev farver. Jeg fik lov til at rive farverne ud med olie. Det var ikke så indviklet, men det tager tid, og det færdige produkt skal være aldeles jævnt udrørt. Til sidst klemte Møhl

Vejby-Tibirke årbog 1989

farverne på tube. Gerda var imens beskæftiget med vævning på en lille billedvæv, efter Møhls akvareller.

Møhl lærte mig også at omgås en brænde-økse uden at komme til fortræd. Jeg har flækket meget brænde i mit liv, og slæbt omkring med det, og stablet det, og det finder stadig sted. Vi har to brændeovne her i byen, og en på landet.

Det var en stor begivenhed for. far og mor, da Ejvind Møller og fru Esther købte huset på skråningen af bakken nord for os. Det var hjertelige og muntre mennesker, som godt kunne tænke sig lidt selskabelighed, mens de var på landet. De blev altid kaldt højesterettens.

Når mor var færdig med at klippe os, og Tytte og hun havde talt lidt fortroligt sammen, så begav Tytte og Holstein sig afsted ned til stien over mosen og hjem. Så gik mor over bakken og aflagde et lille foreløbigt besøg hos højesterettens. De holdt meget af at spille bridge, alle fire, og det drejede sig gerne om en sammenkomst om aftenen med dette for øje. Sådan tilbragte man aftenerne dengang. Mellem to rubbere drak de te og snakkede hyggeligt sammen. I mange år besøgte de hinanden. De senere år var det mest højesterettens, der kom hos os, fordi far var lidt bange for at gå over den stejle nordside af vores bakke, når de skulle hjem og det var mørkt. Ejvind og Esther kom gerne, de var trofaste venner. Ejvind Møller gennemførte i de år en omfattende fredning af området. Iøjnefaldende byggeri blev forbudt. Der blev anlagt stier mellem bakkene, og det blev forbudt at indhegne grundene.

I de år var der en velkendt skønånd, der fandt ud af at kalde bakkene for »Snob Hills«. Han havde selv senere hus på Skagen.

Fredningen er bevaret, men stedet har ændret sig. Bakkerne er nu dækket af buske og krat. Og mosen, som dengang var åbne vænger, hvor kvæget græssede, er nu ganske dækket af lav skov. Fuglelivet har ændret sig. Storken er forlængst borte, og rørdrummen. Måske gulspurven har overlevet. Det er den fugl, som jeg længes mest efter.

Da far blev ældre kom han ikke så meget i smedien. Han ønskede sig et større lokale, som en tilbygning til huset. Jeg synes han kaldte det et værksted, eller et Atelier.

Anledningen kom, da Bækkebroen blev lavet om. Vejen mellem Hel-singe og Frederiksværk skulle laves bredere. Der blev støbt en ny bro, og de gamle granitblokke skulle ikke bruges mere. De ville være meget vel-egnede som fundamentsten. Det var gamle, tilhugne sten, som havde hul-

ler og rester af blyankre fra en tidligere anvendelse. Måske de stammede fra Asserbo ruiner. Hvidernes slot. Ingen ved heller det. Dem købte far. Og han tegnede en omhyggelig plan af sit drømmehus. Der skulle være rude i taget. Måske han tænkte på lyrehullet i et vikingehus. Ingen vinduer i væggene.

Tømmerkonstruktionen blev meget solid, og vi lavede det hele selv. Vandrette taglagte brædder dækkede taget, som havde god rejsning.

Et stort jernvindue gav ovenlys. Døren var på vestsiden, og der var et trin op til gulvet. En besøgende, som kom, mens vi var i gang med taget, udtalte sig beundrende om det gode skur, som far her lavede.

Far blev stødt. Det var ikke noget skur, han var ved at lave. Han talte med mor om det, ordet kunst blev brugt, og derved fødtes ordet kunstskuret. I mit hovede! Måske et misfoster. Men sejlivet. Som en tatovering på armen: Din for evigt.

Det viste sig hurtigt, at taget var utæt. Det første regnskyl røbede det. Vi flyttede vinduet ned i gavlen. Vi lagde et spåntag over brædderne. Det var et stort arbejde, men vi fik alligevel ikke taget ordentlig tæt. Det endte med, at vi lagde pap over spånerne, og så fik vi det da omsider tæt.

I gavlen havde vi da siddende en rund rude med farvet glas i bly. Den var en gave fra Johannes Larsen. Man så en mand med ryggen til, i forgrunden, midt i billedet ses en springende hjort, og i baggrunden solen og dens stråler. Manden var far, med kasket og en bue i hånden. Lyset kom så smukt ind igennem denne rude og lavede et farvet mønster på gulvet. Men sådan som den sad, var den utæt. Jeg satte en rude udenpå den, men til slut blev den taget ned. Den kom over på Fåborg Museum, på magasinet. Den var vist tænkt som en illustration til myten »Moderen og Barnet«.

I kunstskuret havde far mange herlige timer. Han modellerede en buste af Fritz Syberg, som omkring 1930 boede nogen tid hos far og mor i Tibirke. Han besøgte dem to år i træk. Syberg malede et nydeligt billede af husets vestlige facade. Zeppelins fyr og dagligstuens vinduer. Døren står åben.

Et par somre senere boede Thøger Larsen hos os. Jeg tror, at far også modellerede ham, men denne buste findes vist ikke mere.

Men kunstskuret skulle gennem endnu en prøvelse. Da vi havde fået en vej op til huset, blev det naturligt at køre bilen op. Hidtil stod den i grusgraven, og man skulle op ad trappen, som efterhånden var i en elen-

dig forfatning. Den blev gravet ind i bakken i 1913, og siden da var den kun yderst nødtørftigt vedligeholdt. Men det medførte, at far ønskede sig en garage. Især efter han i 1936 fik en Ford V foræret af forlaget.

Kunstskuret blev åbnet i den sydlige del af østvæggen, så bredt, at en bil kunne køres ind. Gulvet blev fjernet svarende til dette areal. Der kom et par solide døre.

Der stod fars dejlige Ford, når vi var på landet. Den stod der også, klodset op, og uden hjul, under krigen. Den kom ud at køre igen efter krigen, og mor havde den indtil 1952. Den stod nedenfor fars og mors lejlighed på Kastelsvej, sådan at far kunne stå på altanen og se ned til den.

Men trappen fra grusgraven blev værre og værre. Der blev sat et rækværk op, til højre for den, der var på vej op. Det var nødvendigt, med et mildt ord.

En skønne dag, da det passede i mit kram, lejede jeg en lastbil, og i Lundtoftegade, hvor teknisk forvaltning holdt til, købte jeg et læs slidte, fejlfi, brede brosten, som jeg kørte op på landet. Jeg punkterede i Store Dyrehave og havde et værre mas med at skifte hjul på det tunge, slidte køretøj. Mor var helt flov over at se mig så snavset. Fru Karen Blixen var på besøg, og jeg fortalte hende om mine genvordigheder undervejs. Hendes bil stod nede i grusgraven. Det var en V8 Ford kabriolet.

Der kom en murer og støbte disse sten ind i trappen, og det var en stor forbedring. .

Det er mange år siden jeg har besøgt huset i Tibirke. Min yngste bror overtog det efter fars død. Og det var rigtigt sådan. Vi var tre brødre, og han var langt den yngste. For os andre lå tilværelsen på det tidspunkt i faste rammer. Men jeg har været på bakken et par gange i løbet af de sidste få år. Det var mit ønske at finde en enebærstamme, som egnede sig til at skære en stok af. Det helt rigtige stykke har jeg ikke fundet.

Men hver gang så jeg efter, hvordan Zeppelins fyrretræ trivedes. Det var nu, efter de 70 år, et imponerende træ med en meget svær stamme. Kronen var præget af nærheden til taget, men ikke skæmmende.

Den dag sidste vinter, da vi havde den voldsomme storm, var jeg på cykel hjem fra Borgergade, hvor jeg havde været på indkøb. På Sølvgade blev jeg rigtig ramt af et vindstød og blæst omkuld, sådan at jeg lå med cyklen og mine indkøb over mig. En mand kom og hjalp mig op. Jeg var noget fortumlet.

Jeg trak cyklen hjem. Det blæste for hårdt. Havde jeg nu vidst, at det var det vindstød, der revet tag af Christiansborg, så to, der stod og ventede på bussen, blev slået ihjel, så er det klart, at jeg ville have følt, at jeg var sluppet billigt.

Jeg har senere spurgt til Zeppelins fyrretræ, og min søn har for nylig fortalt mig, at han har været forbi og har set til den. Men en skønne dag tager jeg selv til Tibirke og besøger fyrretræet igen.

Ellers ser jeg helst Tibirke for mig en sommerdag. Mor står foran huset, og Holstein sidder rank på en stol, mens mor hurtigt og resolut klipper hans digterlokke.

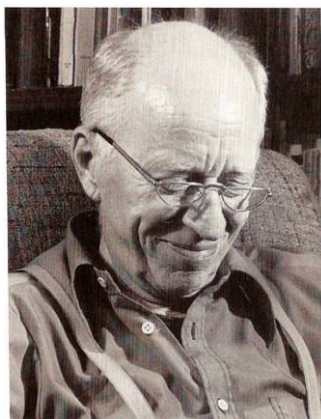
Far og Tytte sidder imens så hyggeligt på den lange bæk foran spise-stuevinduerne. Og far ser på sin udsigt.

Og oppe på tagryggen sidder gulspurven og synger sin lille vægtersang.

For mig den sødeste af alle fugle.

November 1983.

Villum Jensen

Læge Villum Jensen, artiklens forfatter, er den mellemste af Johannes V. Jensens sønner, født 1906. Har udgivet bømebøger, noveller, romaner samt radioføljetoner m. m. Erindringerne »Min Fars hus« udkom i 1976.

Villum Jensen (foto: 1976)

Johannes V. Jensen og sønnen Villum foran huset i 1915.

Johannes V. Jensen, forfatter, født i Farsø i Himmerland 1873, død i København 1950. Tilbragte sommeren i Tibirke Bakker fra 1909, i eget hus fra 1913. Johs. V. Jensen er en central skikkelse i vort århundredes danske litteratur, både som prosa forfatter og lyriker, den store sprogfomyer. Hans indflydelse på senere generationer har været meget betydelig.

Landliggerne omkring Lundebjerggaard i Holløselund ved århundredskiftet og frem.

Lundebjerggaard 1914. Annina og Rasmus Nielsen med børnene Nora og Margrethe samt en ung pige (tv).

Begyndelsen

Det hele tog sin begyndelse omkring århundredskiftet, hvor københavnene begyndte at tage på landet. Københavnerne kom i sommermånederne, mens børnene havde ferie. På denne tid lejede de københavnske familier sig ind på gårdene. Her fik de et værelse, hvor der til tider var et komfur til madlavning. Faciliteterne begrænsede sig ellers til de mest nødvendige med lokum i gården og vandpost i haven. Grunden til at københavnene begyndte at komme til Nordsjælland var, at det ikke var alle beskåret at tage til det nok så populære Skagen.

En af de første familier, der kom til Lundebjerggaard var sagførerfamilien Lunøe, som talte fur og mor med fem børn. Da familien havde været gæster på gården igennem nogle år, købte sagfører Lunøe Itønde land jord af gårdejer Peter Petersen, Lundebjerggaard.

Vejby-Tibirke årbog 1989

Prisen på jorden var 500,00 kr. inkl. skøde. På dette stykke jord blev der bygget et hus, som blev det første sommerhus i Holløselund. Huset eksisterer i dag og ligger på Sofus Jensensvej.

Fru Melbye

Den næste københavnske familie, som kom til Holløselund var den fraskilte fru Melbye med de tre børn, Kitty, Tove og Douglas. Familien kom i 1903. Fru Melbye havde været ambassadørfrue i Kina i sine helt unge dage.

Fru Melbye købte hele to tønder land jord af Peter Petersen. Hun lavede en plantage og byggede et hus. Huset, som hedder »Skrænthytten«, blev bygget af Peter Petersens svigersøn Rasmus Nielsen, som var udlært hjulmand. »Skrænthytten« ligger i dag for enden af Rich. Nielsensvej. Der var også andre i familien Peter Petersen, der med tiden fik beskæftigelse hos fru Melbye. Det var en niece til Rasmus Nielsen, der førte husholdning hos fru Kamilla Quade Melbye igennem en generation. Peter Petersen selv - også kaldet »Fatter« gav også en hånd med hos fru.

Hos fru Melbye fik åndslivet lov til at blomstre. Her samledes nemlig egnens kunstnere, malere og skuespillere. Fru Melbyes interesse for disse stammede fra hendes egen familie, hvor hendes far var den kendte revy- og tekstforfatter Olfert Jespersen. Til sådanne kunstneraftener var egnens befolkning også gerne inviteret med. Her blev der spillet og sunget og serveret punch til gæsterne.

Konsortiet

I forbindelse med københavnernes »indtog« i Holløselund dannede nogle af de fastboende på egnen og nogle Helsing- og Ørby borgere et konsortium i 1914. Dette konsortium erhvervede et par grunde ud til vandet (i dag kommunegrunden på Kystvej). Grundene blev erhvervet, fordi konsortiet ville forhindre at de og deres familier ikke selv kunne komme til stranden. På grunden blev der rejst en lade og en flagstang. Laden/skuret skulle fungere som en art badehus. Man kunne også spise sin medbragte mad her. En af karlene på Lundebjerggaard fik 5-10 kr. årligt for at hejse flaget hver søndag, når

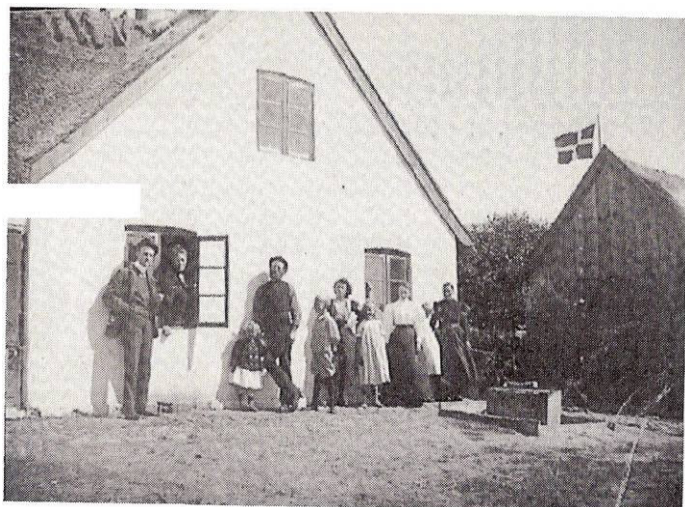
Vejby-Tibirke årbog 1989

konsortiemedlernerne og deres familier kom kørende med hest og vogn til stranden.

Første sommerhus i Holløselund. Lunøes hus på en hjørnegrund til Lundeberggaard. På billedet fra 1913 ses Margrethe Petersen og en tjenestedreng.

Festdag på Lundeberggaard 1914. Til venstre røtsassessor Lunø. De to ældre personer er Pær Petersen (Tina Dorthes oldefar) og Margrethe Petersen.

Landliggerne omkring Lundeberggaard i Holløselund ved århundredskiftet og frem.

I løbet af tiden kom der flere familier til langs den nuværende kystvej. Familien Rammel, hvor hr. Rammel var i besiddelse af postordrefirmaet »Importøren«. Senere havde han »Cykelkompagniet« med filialer over hele landet. En anden familie, ingeniør Jespersen. Andre familienavne var Ørsnæs og arkitekt Jensen. Denne familie Jensen er i dag bedre kendt under navnet Tilo.

Forholdet mellem egnens befolkning og landliggerne

Forholdet mellem de fastboende og sommergæsterne var godt. Det kan man bl.a. se ved, at de fastboende også blev inviteret med, når der var selskab hos landliggerne. En anden vigtig ting var også, at landliggerne skaffede arbejde til de fastboende, både når der skulle bygges huse og ved almindelig handel med dagligvarer.

Under 1. verdenskrig åbnede Niels Peter Christiansen en købmandsforretning i Holløse med både brændsel og mølleri. Hver dag kørte købmandskarlen ud med varer langs stranden, og han modtog samtidig bestilling til næste dags leverancer.

Der kom også to slagtere ugentlig samt en vogn fra Tisvilde bageri og en vogn & a Unnerup bageri. I sommerperioden kom der ca. 2 gartnere om ugen.

Købmanden i Holløse blev imidlertid en velhavende mand. Noget af den opsparede kapital blev brugt til at åbne en købmandsforretning i Holløselund år 1925. Denne forretning blev bestyret af Niels P. Christiansens søn Gunnar og svigerdatter.

Borups Højskole

Der var også nogle familier fra Helsingør, som havde hus ved stranden. En af familierne var familien Wøldemann, der havde et hus sammen med et par andre familier. Da familien ikke brugte huset så meget, gav de det - omkring 1925-27 - til elevforeningen på Borups højskole ved Frederiksholms kanal - i stedet for at sælge det.

Der blev bygget til huset. Denne gang var det ikke lokale håndværkere, der byggede, men unge arbejdsløse fra København. Det var ca. 12-13 arbejdsløse, der byggede 20-30 kabiner med plads til 3-4 man i hver. Der var lavet en speciel ordning for disse arbejdsløse.

Vejby-Tibirke årbog 1989

Således fik de sendt deres understøttelse op på landet. Understøttelsen var 13,00 kr. om ugen til hver.

Som egentlig højskole fungerede stedet ikke, men nærmest som et billigt sommerpensionat. I sommermånederne var der dans og fest i weekenden, hvor også de lokale kunne deltage. Højskolen var med til at skabe liv om sommeren i Holløselund.

*Skrevet af Tina Dorthe Nielsen
baseret på samtaler med Rich. Nielsen
Tina Dorthes oldefar var gaardejer Peter Petersen*

Rasmus Nielsen med en slægtning ved risgærdet ved kysten. Disse risgærder fandt man de fleste steder langs den barske nordkyst.

*Landliggerne omkring Lundebjerggaard i Holløselund
ved århundredskiftet og frem.*

Ved sandflugtsmonumentets 250 års dag den 24. juli 1988.

Rektor Jens Anker Jørgensen, Helsingørsk Gymnasium, holdt følgende tale til de flere hundredemennesker, der var mødt op ved sandflugtsmonumentet for at fejre dagen.

Der er i Danmark i disse år en stor appetit på jubilæer. Vi fejrer 200-året for stavnsbåndets ophævelse med uhyre energi, og 400-året for Christian IV er også blevet pustet op til en vældig begivenhed. Christian IV hverken fødtes eller døde for 400 år siden, der skete det at han besteg tronen og blev konge, og det plejer man nu ikke at gøre så meget ud af, men det gør vi. Det er godt vi ikke ved hvomår Gorm den Gamle fik sin første tand, for så ville vi nok også fejre det.

Forklaringen på al den jubilæumsiver er vel, at vi trænger til noget at stive os af på i denne tid. Vi er »et lidet land - og dog så vidt om jorden/end høres danskens sang og mejselslag«, sang vi før, og sådan kunne H.C. Andersen sige for halvandet-hundrede år siden, men det kan vi ikke så godt i dag. Nu går vi mere stille med dørene og har svært ved at finde ud af, hvad vi vil med os selv. Men hvis nutiden ikke kan få vores danskerhjerter til at svulme, så kan vi vende os mod fortiden, og der kan vi - i hvert fuldt med lidt opfindsomhed - finde noget vi kan lune os ved.

Det siger jeg for at understrege, at det jubilæum vi fejrer i dag, 250-året for sandflugtsmonumentets rejsning, det er der - til forskel fra så mange andre - ikke noget anstrengt eller opblæst ved. Tværtimod, det ville være et uhyggeligt tegn på nationalt hukommelsestab, hvis man forbigik det i tavshed, for historien om kampen mod sandflugten ved Tisvilde er en af de mest opbyggelige, perspektivrige og opløftende af de mange små historier, der tilsammen udgør vort lands historie.

De fleste af de tilstedeværende kender sikkert til forløbet, men for en sikkerheds skyld, og fordi en god historie ikke kan fortælles for

ofte, så vil jeg lige ridse hovedtrækkene op i de begivenheder, vi mindes i dag.

Det store skovområde, vi befinder os i, Tisvilde Hegn, har været skov i oldtid og i middelalder, og sandflugten er en parentes på 2-300 år, hvor der ikke voksede noget som helst i området. Der skete det, at skoven i løbet af 1500-tallet blev for tynd, den blev for hårdt udnyttet ved skovning og græsning, og hvor skoven forsvandt, tog sandet over.

Både skoven og de frugtbare marker, der havde ligget i læ af den, blev dækket af flyvesand og forvandlet til ørken. Hele landsbyer forsvandt, Tibirke flyttede derhen hvor den ligger nu, så kun kirken blev tilbage på den gamle plads, med sand helt op til tagskægget, og af andre landsbyer er der bogstavelig talt kun navnene tilbage, og nogle få murbrokker i Tisvilde Hegn. Det var en lang og sej nedtur for egnen, bønderne klagede deres nød for konge og øvrighed, og der blev gjort et par halvhjertede forsøg på at gribe ind, men i lang tid har man nok følt, at man var oppe mod for stærke kræfter. Først lidt ind i 1700-tallet sker der noget afgørende. Takket være en initiativrig og energisk myndighed, der turde satse nogle penge på sagen, og en kyndig indkaldt specialist, blev der sået så meget marehalm og sat så mange gyvelbuske, at sandet begyndte at lægge sig og holde sig til stranden og klitterne. Da det så ud til at være nogenlunde stabilt, blev der plantet skov bagved, og så i 1738, for 250 år siden, kunne man erklære sandet for endelig dæmpet, som det hed, og rejse monumentet her over indsatsen. Og, hvad man ikke kunne vide dengang, der kom ikke bare en skov ud af det, men det blev den dejligste og mest spændende skov i hele Danmark.

Det er den historie, der er dagens tekst, og der er et par ting i den, som det nok kan være værd at fremhæve og kommentere lidt nærmere.

Der findes et gammelt lokalt sagn om, hvordan sandflugten begyndte. Det fortælles, at nogle fiskere ved Tisvildeleje engang fangede et havfruebarn. De ville ikke aflevere barnet igen, men ville beholde det, og så kom der en stor havtyr og rev sandet op, så det spredtes over hele egnen. Det er en god historie, der fortæller, at hvis mennesket tiltager sig for megen magt over for naturen, så hævner

naturen sig. Sagnet taler om menneskets skyld i forhold til naturen, men gør det i en tåget, mytisk form, som det kan være svært at stille noget op med eller tage ved lære af. Vi er jo også gladelig blevet ved med at forulempe havfruebørene på det groveste, nu om dage mest med gylle og tungmetaller, og vi bliver stadig lige overraskede, når havtyren svarer igen.

Man kan heller ikke sige, at den lokale befolkning tog særligt ved lære af, hvad der var sket. Da skoven var kommet godt op, så sendte bønderne igen creaturene ud og æde de nye skud, så hele historien var nær ved at gentage sig. Det hjalp først på det, de man opgav fællesskabsdyrkningen og lavede udskiftning, så hver mand fik sin egen jord. Sjov nok kunne man udmærket forstå hvordan tingene hang sammen, når det drejede sig om ens egen jord, men det havde knebet meget med forståelsen, så længe det vartælles.

Det er første del af historien om sandflugten, en historie om grådighed, dumhed, kortsynethed og vel også om nød og tvang, og den er god at få forstand af - hvis vi ellers var modtagelige - men det er anden del af historien også. Det er historien om, hvor meget fornuft og god vilje kan udrette, når der skal rådes bod på de skader, som uforstandighed har fremkaldt. Planen for bekæmpelsen af sandflugten er klar, rationel og effektiv, et flot stykke arbejde, og efter tidens omstændigheder et virkelig storslået projekt. På et enkelt år blev der sået 4000 kg marehalm - og der går mange frø på et kg - der blev kørt 500 vognlæs græstørv bare til en enkelt lokalitet, nemlig til Frøbakke, og da man begyndte at tilså skoven, lavede man først et lille forsøg med 500 kg fyrrefrø - det siger også lidt om, hvor mange hænder der har været i arbejde.

De to, der arbejdede tættest med projektet, var amtmand Gram og specialisten, sandinspektøren Røhl, og de omtales begge to med hæder i indskriftene på pyramiden. Men manden bag det hele, i hvert fald ham der førte det til ende og rejste monumentet og sad på pengekassen, det var Christian VI, og ham kan vi godt sende en venlig tanke i dag det er der nemlig ikke ret mange der gør. Han har fået ry for at være en af Danmarks kedeligste konger. I historiebogen står der næsten ingenting om ham, kun de to linier: Christian VI havde ingen elskerinder og førte ingen krige. Ja, ja, det lyder jo også kede-

ligt, men han førte altså en krig mod sandet her i Tisvilde, og den vandt han. Ellers er han ude i historiens mørke, det er den store øde-land og den store taber Christian IV, som vi husker og elsker. Men det kan jo godt være, at hvis der i nogen henseender havde været lidt mere Christian VI og lidt mindre Christian IV i dem, der har haft indflydelse på verdens indretning, så var den måske blevet et mere velordnet sted.

Og hvad kostede så hele projektet? Ja, samtidig med at man rejste monumentet prøvede man at gøre regnskabet op og kom til det resultat, at det havde kostet en tønne guld, dvs. 100.000 rigsdaler. Omsat til vore dages penge er det en virkelig stor sum - ja, det vil sige, det er som man ser på det - det er ikke så meget, at man kunne købe et F-16 fly for pengene.

I prisen indgår også monumentet og hele det store anlæg omkring det. Der er ikke sparet på noget, men det skal man ikke blive forarget over. Jeg tror man misforstår monumentets ide, hvis man opfatter det som en selvglad herskers forsøg på at blive husket - det gælder ellers så meget prestigebyggeri, også i dag. Det storslåede anlæg her siger noget om, hvor glad og stolt man var over at have vundet kampen mod sandet, og det siger noget om at man godt vidste det var en bedrift, der ikke burde gå i glemmebogen, men kunne være et eksempel til efterfølgelse for senere tider og for andre end os selv. Derfor fortælles historien om sandflugten på tre sprog på monumentet, på dansk, tysk og latin, og moralen er helt klar: se dig omkring, du som læser, står der, i dette dejlige grønne land og tænk på at det for nogle år siden var gold sandørken så langt øjet rakte. Men så tog gud og kongen og amtmanden og sandinspektøren og bønderne og fiskerne affære, og nu kan du glæde dig over resultatet. Det kunne nytte noget - det ser du klart - det kunne nytte noget. Det er det der er monumentets budskab til os.

Vores sandflugtsproblemer her i Danmark er overstået nu. Vi har andre problemer med naturen, men ikke sandflugt. Tværtimod går vi og hæger om den smule hede der er tilbage i Jylland, og som er resultat af tidligere sandflugter. Men der er andre steder på kloden, hvor man står i samme situation som i Tisvilde for 300 år siden. Hvis Christian VI havde været virkelig forudseende så havde han lavet py-

ramiden firkantet, og på den fjerde side kunne han så have lavet en indskrift på svaheli. For er der nogle steder, hvor sandflugtsproblemerne er aktuelle i dag, så er det i Afrika, hvor ørknerne vokser med uhyggelig hast, af ganske de samme grunde som det i sin tid skete her. Man kan blive helt mat ved tanken om det uhyrligt store projekt, der skal til for at standse den udvikling, og der er al mulig grund til at holde sig for øje, at det kan nytte noget.

Nu er det jo ikke hver dag, at en afrikaner fra et af de sandflugts-hærgede områder kommer til Tisvilde. Det er dog sket, bl.a. her i foråret, men forbindelsen kan jo også etableres på anden måde. Der er fx. gamle elever fra Helsingørsk Gymnasium, elever netop her & a Tisvilde, der for tiden opholder sig i Afrika som ulandsfrivillige på et sandflugtsbekæmpelsesprojekt, og man må sige at Tisvilde ikke er det ringeste sted at komme & a, når det drejer sig om den slags. Jeg synes det er dejligt at tænke på, at det ikke kun er forgiftet affald, vi sender til Afrika, men at der også kommer nogle mennesker, der i hele deres barndom og ungdom har haft det gamle monument for ~e og lært af det, at det kan nytte noget.

Det er et af perspektiverne i sandflugten, men ser man historisk på det, kan man ikke lade være at tænke på, at sandflugtsbekæmpelsen i Tisvilde i lille format foregriber de frygtelige store oprydningsarbejder, der venter os over hele kloden efter misbrug og hårdhændet udnyttelse af naturen. Det gælder ikke mindst vores sidste fælles områder, de internationale farvande, som vi behandler lige så klogt som de gamle bønder behandlede deres fælles jord - vi piner de sidste fisk ud af dem og bruger dem hensynsløst som losseplads. Der vil blive stillet meget store krav til os om genoprettelse af de skader vi har forvoldt, og lad os i den situation sende en tanke til de gamle, der har vist os vejen, og ønske dem tillykke, her på den runde dag for deres vellykkede indsats.

Ved sandflugtsmonumentet 24. juli 1988. Folkedansere bærer flaget frem - en gave fra Vejby-Tibirke selskab

»Perminen« igen...

I 1980 satte jeg mig for at få ordentlig rede på Sandflugtsmonumentets latinske indskrift I de forskellige beskrivelser af stedet var den yderst stedmoderligt behandlet. Ikke så mærkeligt: dels var den jo affattet på et mindre kendt sprog, dels var sandstenens bogstaver næsten ulæselige stærkt »koloniserede« af lav. Det lykkedes at dechiffrere og oversætte teksten, som i forbindelse med den tyske og danske indskrift samt en omtale af de vigtigste omstændigheder omkring rejsningen af støtten resulterede i en artikel publiceret i Vejby-Tibirke Årbogen 1981: »Peminens Tale.« Nogle år senere gjorde en ven mig opmærksom på, at Chr. Elling havde skrevet en fornem, lille afhandling i »Tilskueren« (1938) om Sandflugtsmonumentet. Her ofrer Elling adskillige sider på at sandsynliggøre, at kunstneren bag mindestenen ikke, som man tidligere troede, var Didrich Gercken, men den allestedsnærværende »Generalbaumeister« E. D. Hausser. I en fodnote henvises til en kgl. resolution fra 1737, beroende i Rigsarkivet. Hvis Elling lidt grundigere havde benyttet dette dokument, ville flere af hans betragtninger, som bygger på indier, have fremstået som realiteter.

Her følger nu en fotokopi af denne »resolution«: en side fra den protokol, der indeholder de afgørelser, som blev truffet ved kabinetsmøderne, hvor kongen præsiderede.

Der vedføjes en transskription fra gotisk til latinsk bogstavering. Der ved bliver teksten noget mere forståelig; men den forbliver unægtelig svært tilgængelig pga. den højst kancilliprægede stil!

Ratione der wegen Dämpfung des fliegenden Sandes in dem Cronenburger Amte, zu einem Anden-Ken auf Unsere allergnädigste Ordre zu setzenden Slalue ist Unser allergnädigster Wille, dass selbige bey der Tiebircker-Kirche, jedoch nicht in deren Mauer, sondern so nahe an solcher, wie möglich ist, aufgeführt, und auf bemeldter Statue von dem deutschen Versen, derjenige, welcher von Unserem Etats-Rath Hoyer verfertigt worin aber die Worte: »*muss Tausend Thiere nähren*«, dahin zu verändern »*muss viele Thiere nähren*«, gesetzt, und nachdem diese Statue neben bey bemelter Kierchen zu stehen komt, mithin auf allen vier Seiten Inscriptiones anzubringen seyn, dass daher die von Unsenn Justice-Rath Gram inventierte zwey Verse genommen,

und aufbereitete Statue, gebracht werden solln, welchen nach dann Unser Brigadier und General-Baumeister Hausser, nicht allein ein Dessein wegen der einzurichtenden Statue, sondern auch den behuefigen Überschlag, der dazu erforderlighen Kosten, so wohl an Stein als Arbeits-Lohn mit dem ehesten allerunterthänigst einzuliefern hat. Geben auf Unserm Schlosse Friederichsberg d 18' December 1737.

Christian R

RIGSARKIVET:

Register über die königl. allergnäd. Resolutions und approb. Contraeten wegen der königl. Schlösser und Gebäuten, de anno 1737. (PTK, 83) nr. 101/18 Dec. 1737.

Som lektor Haarløv skriver, er teksten svært tilgængelig, men vi har her oversat teksten, så man kan gøre sig en ide om, hvad den tyske tekst indeholdt.

Red.

»Med hensyn til dæmpningen af flyvesandet i Kronborg Amt - til minde om vor allernådigste - befales at sætte et monument, som er vor allernådigstes vilje - at dette skal opføres ved Tibirke Kirke, dog ikke i muren, men nær en sådan, hvor det er muligt - og på dette monument, hvor de tyske vers fremkommer, som er blevet udfærdiget af vor etatsraad Hoyer - skal disse ord rettes fra »må tusind dyr ernære sig« til »må mange dyr ernære sig«. Og når dette monument bliver rejst ved omtalte kirke - så kan man anbringe indskriptioner på alle fire sider og de to vers af justitsråd Gram skal anvendes på dette omtalte monument. Hvorefter vor brigade- og generalbygmester Häusser hurtigst muligt må indlevere ikke alene en tegning af det færdige monument men også det nødvendige overslag over udgifter såvel til sten som arbejds løn.

Givet på Frederiksberg Slot, den 18. december 1737.«

Christian R

Det kan måske undre, at i Danmark var det officielle sprog i 1737 tysk. Men dels var Holsten en meget indflydelsesrig del af riget dels opstod følelsen af »national identitet« her i landet og andetsteds i Europa som bekendt først under og efter Napoleonskrigene. Det er således også typisk, at hovedmændene ved sandflugtens bekæmpelse forstmanden Ulrich Røhl og stedets amtmand grev Frederik v. Gram kom fra henholdsvis Oldenburg og Brandenburg.

Vejby-Tibirke årbog 1989

Monarken, Chr. VI, har ganske øjensynligt været levende interesseret i Tisvilde-sagen. Den gudfrygtige konge havde, som det ses af resolutionen, helst set, at monumentet på en eller anden måde blev kombineret med den af sandet frigjorte Tibirke Kirke. Det blev heldigvis ikke til noget. Støtten og kirken ville ikke have klædt hinanden.

Majestæten har personligt bidraget til den tyske indskrifts formulering. Han havde sin pied-à-terre i Tisvilde by (»taffel til 17 personer«), hvor han tog ind, når han kom agende fra Frederiksborg på inspektion hos Røhl. Han har således været fortrolig med dæmpningens fremadskriden og vidste nok, at terrænet endnu var ganske bart og just ikke vrimlede med vildt og anden fauna. Der måtte derfor rettes fra det bombastiske »tausend Thiere« til det mere ydmyge »viele Thiere«. Bemærk, at den respektfulde skriver har prentet de kongelige ord med særligt store og sirlige bogstaver!

Et andet projekt, at monumentet skulle være en firkantet obelisk, er lykkeligvis heller ikke blevet til noget. Den tresidede form er jo langt mere interessant og spændstig. Det ville også have været underligt uharmonisk med to latinske indskrifter. Den, der altså ikke blev anvendt, er med i Eric Pontoppidan's *Marmora Danica*, i »elegisk« versemål, men indholdsmæssigt ganske intetsigende.

Det har altid været kendt, at den danske indskrift var digtet af hellsingepræsten Jørgen Friis. Den er da også at finde i hans »Poetiske Skrifter« fra 1752.

Derimod har der tidligere hersket nogen forvirring, om hvem der havde forfattet de to andre indskrifter. Men iflg. »resolutionen« må det nu stå ganske klart, at Andreas Hoyer og Hans Gram er ophavsmænd til henholdsvis den tyske og den latinske indskrift. De var begge højt ansete professorer ved Københavns Universitet, i nær kontakt med kongen og centraladministrationen. Det forekommer mig, at de to kløgtige herrer fra residensstaden er kommet heldigere fra den bundne opgave end den lokale rimsmed.

Endelig er der herefter ikke nogen tvivl om, at E.D. Hausser, »Generalbaumeister« ved flertallet af kongeparrets talrige byggeforetagender, har hovedæren for »Perminens« udformning. Han har åbenbart også stået for den praktiske og pekuniære side af sagen. Didrich Gercken har muligvis ledet stenhuggerarbejdet.

Henrik Haarløv

Et gårdmandshjem

Haardlandsgaarden i Tisvilde

Af maleren, professor William Scharff

Hvor Tibirke Bakker's lange vold går over i det flade land ligger Ellemosen og vidner om, at havet engang skar sig ind her i en smal fjord fra Arresø mod nordøst. Fra bunden af den gamle fjord fortsætter moserne ind til Tisvilde by.

I middelalderen var her en frodig egn med skove, landsbyer og gode jorde. Ja, selvet kloster lå der. Men skovene blev plyndret, sandflugten kom og hærgede i flere hundrede år og ændrede velstand til fattigdom. Sandet dækkede efterhånden de frodige agre, og Tibirke og Torup forsvandt under klitterne. Kun Tisvilde by klarede sig. Den lå for enden af den lange moræne i et hul, godt beskyttet mod sandet og strandrøvere. Rundt om på sandbanker og lerbakker kom senere udflyttergårdene til, og på en af disse, Haardlandsgaarden, blev min moder født.

Da mine forældre i en årrække ustandselig skiftede opholdssted, tilbragte jeg størstedelen af min barndom på denne gård hos mine bedsteforældre. Inden jeg kom i skole, var jeg der ofte i lange perioder, og fra jeg var 8 år, boede jeg der uden afbrydelser, indtil jeg i 12-13 års alderen vendte tilbage til mine forældre og kom i skole i København. På »gården« modtog jeg min barndoms stærkeste indtryk, og for mig blev den mit egentlige barndomshjem. Senere vendte jeg tilbage dertil så ofte det lod sig gøre. Jeg følte en stadig stærkere tilknytning til egnen og dens primitive samfund, og mine indtryk afrundedes, da jeg mange år efter mine bedsteforældres død købte hus i Tisvilde Lunde og bosatte mig der.

Haardlandsgaarden blev omkring 1790 ved udskiftningen flyttet lige uden for Tisvilde by, og de ca. hundrede tønder land, der hørte til, blev anvist mange forskellige steder. De fjerneste jorde lå helt ude ved Arresø. Det var enge (Tisvilde Ryenge kaldtes de) og lyngklædte sand og mosestrækninger, som blev udlejet til færegæsning. Gårdens egne far gik på de magre sandjorde oppe i lundene og ved skovporten i »Ketten«. God agerjord var der kun i hovedlodden, der lå omkring selve gården. Denne bestod af fire lange, hvidkalkede

William Scharff, 4 år.

stråtekte længer, der indrammede den store brolagte gårdsplads, i hvis midte stod en pumpe, der var lavet af en udhulet træstamme. Her blev der i en lang træho pumpet vand op til hestene, og ad trærender kunne det ledes ind i staldene. Til køkkenet hentede man vand fra en vippebrønd i baghaven lige uden for stegerset. Når jeg gik med min bedstemoder derud, så vi altid en gammel kone nede i det gyn-

gende brøndvand. »Det er mosekonen,« sagde bedstemor, »her må du aldrig gå ud alene.«

Mod syd lå den store prydhave med lange kunsthævede klippede buksbombhække, der inddelte haven i indviklede geometriske figurer, hvortil inspirationen var hentet i Frederiksborg slotspark. I midten var der en særlig flot, pyramideklippet busk omkring flagstangen. Langs den yderste hæk var brede rosenrabatter. Et hjørne var udlagt som hundekirkegård, beplantet med grøn- og hvidstribet pyntegræs i sirlige rækker. Her hvilede mange generationer af gårdens trofaste vogtere i velholdte grave. I et andet hjørne stod sevenbombusken, som fandtes ved enhver gård, fordi man af blade og bær kunne lave et afkog, som havde en ufejlbarlig gunstig virkning på piger, som »var kommet galt af sted.« Hele det pompøse anlæg blev passet og plejet meget omhyggeligt af gårdens kvinder til trods for det hårde slid, der krævedes af dem i det daglige arbejde. Især gjorde de sig store anstrengelser for, at alt kunne være pynteligt op til højtiderne, og ikke mindst når der ventedes gæster, som til pinse- eller kildefest. Til pinsen skulle de 4 længer spækkes og kalkes, et arbejde, som også hvilede på kvinderne. Alle havegange blev revet i nøjagtigt sildebensmønster, og ingen måtte betrede dem, før gæsterne var ankommet. Man ville være sikker på, at alt kunne stå for de besøgendes kritiske blikke, så der ikke kunne blive anledning til bemærkninger bagefter om »hvilde lemmer«.

Det var dog ikke blot have og gårdsplads, der skulle tage sig fint ud. Også stuerne udseende vidnede om beboernes trang til at omgive sig med smukke ting - bringe skønhed ind i den daglige tilværelse. Man havde ret få, men gedigne og hensigtsmæssige møbler og mange prydggenstande, som omfattedes med stor kærlighed og veneration af hele familien. I stuehusets øverste ende lå »øvestuen«, en meget stor stue med god plads på gulvet, der benyttedes til dans ved høstgilder og andre festlige lejligheder. Langs væggene stod store kister med tyske papirtryk indvendigt i lågene. Disse billeder, som var meget romantiske og sentimentale, kunne jeg aldrig blive træt af at studere. Der var også en enkelt dragkiste, hvorpå der stod porcelæns-kopper med forgyldning. En sådan stue ser man på mange af Dalsgaards billeder.

Den næste stue havde glasdøre til haven. Det var en rigtig stadsstue fyldt med nips og mærkelige sager fra alverdens lande. Jeg el-

skede et chatol med glasdøre, bag hvilke man så porcelænsdukker og kulørte og forgyldte markedsfigurer af ler eller træ, samlet gennem flere generationer. Endvidere spilledåser, sneglehuse, konkylier, kinesiske æsker og mange andre eventyrlige sager, som var kommet til gården med fiskere og sømænd fra egnen. I loftet hang en uro af halmstrå og hestehår i forskellige farver. Ved siden af denne fine stue lå storstuen med høje maledede paneler, bænke og snapsskabe langs væggene, på hvilke hang al slags kobber- og messingtøj. I den ene ende stod en gammel bilæggerovn med relieffer og messingkugler. Gulvet var strøet med fint hvidt strandsand. Langbordet stod ved gårdvæggen med de 4 fag vinduer. I samme længe lå sovekamrene, hvor man sov i alkover fyldt med halm og smukke olmerdugsdyner.

På den anden side af stegerset og det store køkken lå borgestuen med lergulv, men ellers udstyret som storstuen med langbord, skabe og bænke langs væggene. En dør førte ud til bryggerset, bag hvilket karlekamrene lå. I stegerset, som var fuldt af mange store og smukke kobberkar, stod et gammelt chatol, som var fyldt med alle slags medicinflasker, der opbevarede for at kunne komme til nytte ved lejlighed. På den åbne klap stod nu en række olieflasker med fjer i til at smøre med. Man talte ofte om den tid, da chatollet var nyt og stod oppe i »øvestuen«. Da var det så blankt, at man kunne spejle sig deri fra den anden ende af stuen.

Min bedstefader elskede smukke ting, og han havde næsten altid noget med, når han kom fra Frederiksborg eller København. I reglen var det småting han købte, men det hændte, at han vendte hjem med en dragkiste eller et andet større møbel fra en butik i Ny Vestergade. Det var en stor begivenhed, som satte alle sind i bevægelse. Ure var hans store kærlighed, og han havde en mængde af dem i alle størrelser. Blandt de mest spændende var en gammel bornholmer, der slog så kraftigt, at man kunne høre det over hele gårdspladsen, og desuden et meget fint ur, som havde stået på selve Frederiksborg slot. På skiven var en udskæring, hvor kinesiske figurer viste årstal, måned og dato. Den høje kasse var sortlakeret og prydet med kinesiske billeder i guld. Det var efter Frederiksborgs slots brand blevet købt ved auktionen på slottet af skovrideren i Tisvilde. Da han senere forflyttedes til Frederiksværk, solgtes det ved auktion på Tisvilde skovridergård til Søren Væver, af hvem min bedstefader købte det for 1 rigsdaler og 2 tønder vikker. Nu står uret hos mig, men datoværket

virker ikke mere. Alt for mange omrejsende urmagere har i tidens løb pillet ved det.

På væggene i stuerne hang også lommeure af mange slags. Nogle så store som krydderboller, mange med spilleværk eller prydet med ornamenter og indlæg. Der var også piber med porcelænshoveder, sølvbeslag og kvaster. Under loftsbjælkerne hang forskellige geværer, mange med bajonetter. Et maurisk gevær med sølv-, perlemors- og elfenbensindlæg talte særlig stærkt til min fantasi. Foruden kobber- og messingtøjet var der tinkrus og fade. Alt dette blev skuret skinnede blankt med bølgeaske, som man hentede på askernøddingen, der holdtes skarpt adskilt fra det øvrige affald. Og det var ikke blot i stuerne, man pudsede og »gjorde ved«. Ude på gårdspladsen blev jernbåndene på træmælkespandene skuret med sand, til de skinnede som sølv. De blinkede i solen, når kvinderne bar dem over gårdspladsen i ders åg.

Alt dette arbejde kunne kun overkommes, når man begyndte ved daggry og arbejdede til mørkets frembrud, kun afbrudt af dagens måltider. Henad kl. 5 fik man davre (mælk med rugbrødsteminger). Henad 10 lillermiddag (spegesild, brød, ost og kartofler). Middagen spistes kl. 12, hvorefter man sov til henad kl. 2, da der blev serveret kaffe med kandis. Så gik man atter i marken, hvor pigerne kom ud med smørrebrød (midaften) kl. 4. Hertil hørte øl og brændevin på små træankre (lajler), som gik på omgang.

Når det blev mørkt, vendte man hjem og »skyttede af«. Det bestod i at spænde fra, vande og fodre hestene, malke køeme, ordne stalde, fodre i grisehuset, hænge seletøj på plads og meget mere. Bagefter gik min bedstefader en runde og efterså, om alt var i orden. Han var meget streng med lys og ild og tillod aldrig tobaksrygning i stald og lo. Når hver krog var eftersat, blev porten stænget og lænkehunden sluppet løs. Man var klar til natten og kunne sætte sig til nadverbordet, hvor vi fik mælkegrød, smørrebrød og te. Der var ro og tryk stemning ved dette måltid, når dagens arbejde var endt, undtagen de aftner, hvor der stadig skulle en ud i stalden og se til en ko, der skulle kælte, eller en so, der skulle fare. Jeg nød at lytte til de voksnes samtale, hvis jeg da ikke var plaget af samvittighedsnag, når jeg en dag havde forsømt at snakke med lænkehunden. Tanken på dens triste liv forstyrrede ofte min aftenfred.

Til daglig spise man i borgestuen, og måltidernes indtagelse var primitiv. Grød og mælkebrød spiste alle af samme fad. Hver tog sin homske ned fra loftsbjælken, hvor man stak den på plads igen efter måltidet. Man havde sine former for bordskik, blandt andet overholdtes altid en bestemt placering ved bordet. For enden sad bedstefar, og dernæst kom vi efter rang henad bænken. Først en eventuel gæst, eller husmanden, første karlen, anden karlen, hyrdedrengen og jeg. På den anden side af bordet stod kvinderne: bedstemor, de to hjemmeværende døtre og pigen. Vi, der sad ned, skulle passe på gæssene, der rugede under bænkene. Kom man for nær til de udskårne hjertehuller, blev man nappet i de bare ben.

Til trods for det hårde slid på en sådan gård, så man meget lidt til resultatet i form af rede penge, men skaffes skulle de jo til skatter og terminsydelser. De sidste voldte de største bekymringer. Henimod terminerne hvilede der en tung skygge over gården. Hvor skulle man få så mange penge fra? Efter de stor landbrugskriser i halvfjerdserne måtte mange gå fra deres gårde, og denne ulykke måtte man ofte se i øjnene ved terminstider. Til daglig havde man meget få penge mellem hænder. De var dog nødvendige til lidt husgeråd, isenkram

William Scharff's moder: Margrethe Scharff.

og nydelsesmidler som kaffe, te og sukker. Iøvrigt var gårdens økonomi baseret på selvforsyning og naturalieydelser. Vi lavede endnu i min barndom al ost og smør selv. Der var ganske vist kommet mejeri på egnen, men min bedstefader så, som mange andre af egnens bønder, med skepsis på dette nye foretagende.

Der blev ofte slagtet gris og undertiden en fedekalv. Flæsket blev saltet i store kar, eller man røg det i den åbne skorsten i køkkenet. Her fandtes også den store bageovn, i hvilken man bagte rugbrød en gang om måneden; de hårde brød kunne holde sig utroligt længe. Hvedebrød blev kun bagt ved særlige lejligheder.

Oppe i lundene langs skovbrynet på de magre sandjorde, hvor nu mange københavnere har sommerhuse og frodige haver, gik byens får fut omkring hele sommeren. Da rævene var slemme til at tage lam, blev hele flokken lukket inde for natten i en stor lade. Dette arbejde gik på skift mellem gårdene. Om vinteren, når kvindeme var fri for at gå i marken, havde de travlt med at karte og spinde ulden. Men de vævede ikke længere selv. Dette arbejde overlodes Anders Væver, som boede nede i byen. Hans slægt havde i flere generationer være vævere. Hans fader, Søren Væver, havde dog erhvervet sig et lille husmandssted for 1800 rigsdaler. Disse penge havde han fået i præmie af staten, da han, som var veteran fra 1848, meldte sig igen i 64.

Det svære vadmæl opbevarede på gården i de store lågkister. Så havde man noget at tage af, når den omrejsende skrædder kom på sit årlige besøg. Meget garn forarbejdedes også ved strikning. En væsentlig del af karlenes løn var et nøjere fastsat antal hoser og uldtrøjer, foruden nu og da en klædning. I hyrdedrengens »Kontrakt« indgik altid en årlig pattegris til forældrene.

Min bedstemoder, som var fra en gård på Helsingegnen, var en rank og smuk kvinde af kulsvierslægt. Jeg har en enkelt gang set på, at hun redte sit hår, men hun viste sig ellers aldrig barhovedet, hverken ude eller inde. Til daglig gik hun med »lin«, en stiv, sort hue med løst hængende snip bagtil og en hvid blonde fortil. Kun ved festlige lejligheder bar hun sin guldnakke. I hendes smalle ansigt dominerede de sorte brændende øjne. Hun havde et mildt og stilfærdigt væsen. Hendes livssyn var dybt religiøst og alvorligt, men hun dyrkede sin religion på en uortodoks og personlig måde. I kirke gik hun

kun sjældent; men hver dag i middagsstunden læste hun i sin bibel og salmebog, medens alle andre sov. Skønt bedstemor havde nok at gøre, tog hun sig meget af mig. Jeg hang i hendes skørter og fulgte med hende, når hun havde ærinde udenfor gården. Jeg husker mange ture med hende langs grøftekanterne med den blomstrende vilde kørvel, der var ligeså høj som jeg selv. Hun gik med mig ved hånden, og jeg lyttede til hendes fortællinger om hendes barndomshjem og hendes moder, der var død ung. Hun fortalte også eventyr og sagn fra egnen. Ud af hendes fortællinger groede altid noget jeg kunne lære af: Forskellen mellem godt og ondt, værdien af at vise takt og hensyn mod andre, navnlig mod syge, fattige og gamle mennesker.

Hun sagde ofte til mig, at det gjaldt om »i alle forhold at bevare sig selv og det rene væsen«. Hun var en personlighed, der virkede stærkt på alle, der kom i berøring med hende. Når hun talte, havde hun noget på hjerte, og hendes ord havde stor vægt, når og hvor de faldt. Hun havde overblik over alles arbejde på gården og kunne ved sit eksempel og ved råd og vink med få ord holde alt i den rette gænge. På sin stilfærdige måde hjalp hun fremmede, som hun følte havde det strengere end hun selv. Der kom daglig fattige mennesker og hentede mælk, og når hun bespiste de tiggerbørn, der ikke sjældent kom på gården, lagde hun vægt på og indprentede også mig, at vi aldrig måtte lade dem føle, at de kom som tiggere.

Min bedstefader var født på gården, hvor hans slægt havde siddet i mange generationer. Han var en statelig, vennesej og munter mand, lys og med blå øjne. Han var en selskabelig natur og meget omhyggelig med sin påklædning og sit hele udseende. I øreme bar han store guldringe, og når han »skulle bort«, gav han sig god tid foran spejlet til at frisere sig og binde halstørklædet smukt. Ofte var han ude på skorstens- eller brandsyn. Det var et meget tidsrøvende hverv, da skik og brug krævede, at man på hver gård »stimrede« og ikke uden videre straks fremførte sit egentlige ærinde. Min bedstefader kunne heller ikke gøre sig færdig med at snakke efter »synet«, så han var altid flere gårde bagefter de andre. Mine bedsteforældre var således vidt forskellige af ydre og temperament, men de levede i et meget lykkeligt ægteskab, og jeg mindes aldrig i dette hjem at have oplevet noget, som brød den daglige harmoni.

Livet på gården var stærkt præget af kærligheden til og den nære samfølelse med dyrene, der blev behandlet som personlige væsner.

Var en pattegris syg og skrantede, gav man den flaske og tog den med i seng om natten, så den kunne holde sig varm. Køerne og hestene havde navne, hvoraf nogle med forkærlighed gik igen, og man var fortrolig med enhvers individuelle egenskaber og særheder, som man respekterede og rettede sig efter. Man snakkede meget med dem og havde altid deres ve og vel i tankerne. Blandt dyrene på gården havde hestene dog en særstilling, hvilket kom til udtryk ved, at de blev passet af mændene, medens alle andre dyr var overladt til kvinderne og drengene. Hestene var næsten en slags mennesker. Når der blev født et fø1, vakte denne begivenhed omtrent lige så megen glæde og bevægelse, som hvis det var et barn, der var kommet til verden. Blev en hest syg eller gammel og måtte slås ned, var det en stor sorg. For at sikre sig, at slagteren ikke solgte hesten videre, forlangtes det, at han skulle aflevere den hov, hvori min bedstefaders mærke var brændt.

Vi havde 5 frederiksborgere på gården. Det var stærke, lette heste med araberblod i årene. Racen stammede fra Kronens stutteri i Frederiksborg. Bedstefar elskede disse dyr over alt og nænnede næsten ikke at bruge dem. Han var ked af at måtte sende dem i marken eller spænde dem for vognen, når der skulle køres til mølle eller den lange tur til Frederiksborg. Han overvågede nøje, at de aldrig blev udsat for noget, der kunne tænkes at overanstrengte dem. Det var hans stolthed og glæde at se dem fede og blanke, og han ville aldrig se i øjnene, at de faktisk fik altfor lidt motion og for megen æde, hvorfor nogle af dem også døde af forstoppelse. Ofte stod de i skum om morgenen, men det blev ikke tilskrevet det altfor rigelige aftenfoder, næ, det var tydeligt, at varulven havde redet dem om natten. Mystik og overtro prægede på alle områder det daglige liv. Om foråret, når køerne første gang skulle på græs, blev der lagt jern på stalddørens tærskel. Den ko, der var så uheldig ikke at træde på jemet, måtte gennem døren igen, ellers var den ikke beskyttet mod troldtøjet. Det var en kendt sag, at Skt. Hans nat var der ingen skader i kastaniealleen ved sandflugtsmonumentet. De var med heksene på Bloksbjerg. Slæbte en høne et halmstrå eller sig, spåede det lig.

Omtrent hver fjortende dag trak bedstefar i stadstøjet og kørte til Frederiksborg for at torve, ofte var bedstemor og jeg med. Tidligere havde de måttet køre helt til København, men nu da der var kommet bane til Hillerød, kunne gårdens produkter sælges der til opkøbere

fra hovedstaden. Vi agede i en frederiksborgvogn, en særlig vogntype, smukt malet og rigt prydet med stafferinger. Inden vi tog af sted, blev den grundigt efterset, fjedrene smurt og navene skilt og rensat. Turen varede længe, for hestene måtte aldrig løbe rigtigt, end ikke ned ad bakke, og op ad bakke skulle de gå i deres langsomste skridt for ikke at overanstreges. Når vi endelig nåede byen, tog vi ind hos gæstgiver Frederik Olsen i Slotsgade. Vognen med smør, ost og fjerkræ, flæskesider eller hvad det nu kunne være, blev kørt ind i den store port ved siden af de andre vogne, og hestene blev staldet op. Så gik man ind for at handle og få noget at styrke sig på. I krosten var man sikker på at træffe opkøberne. Man gav sig god tid og snakkede sig til rette i al hyggelighed. Alt salg foregik på denne måde, der var ingen egentlig torvehandel fra stader. Bagefter gik man op i byen og købte kotøjr, seletøj eller andet nødvendigt, og havde man været heldig med handelen, blev der købt lidt pynt til kvinderne, en pibe til manden eller måske lidt stads til den fine stue. Resten af dagen tilbragte man hos Frederik Olsen, hvor snakken gik livligt. Alle gårdmandsfolk fra Frederiksborg opland, hvilket var det meste af amtet, kendte hinanden, så det blev ofte sent ud på aftenen, før vi tænkte på at vende hjem.

*William Scharff's morfar:
Hans Larsen.*

*William Scharff:
»min mormor (II)«, 1908.*

Hjemturen var altid en oplevelse. Gennem Grib skov kørte man helst flere vogne sammen, det var det sikreste, og først når man ved Kagerup kom ud i det åbne land, begyndte man at føle sig hjemme og mere tryk. Var det en lys sommeraften, så vi forude på den høje himmel de klare sølvreflekser fra Arresø og Kattegat, og det skete, at vi ude i mosen så lygtemændene, som prøvede at lokke de vejfarende ud i dyndet. Jeg har kendt en kone, som engang har mødt »det lille folk« ved Ellemosen. I det klare måneskin så hun et helt bryllupstog med en ganske lille brudekaret, som blev trukket af en sølvhest. Det var ikke underligt, at hun aldrig blev gift.

Turen hjem kunne også være dramatisk og meget besværlig. På tågede aftner, eller om vinteren i regntykning eller snefog, var mørket så tæt, at vi ustandselig måtte af og orientere os for ikke at køre i grøften. Vi havde ingen lygter på vognen og skulle derfor holde skarpt udkig efter andre vejfarende. Det hændte, at vi stødte sammen med en modgående vogn, og så tog det lang tid at fa skilt de to forspand, som havde faet seletøjet filtret sammen. Om vinteren foregik torveturen i kane, når vejret gjorde det nødvendigt. Hestene fik da brådder i hovene for ikke at falde og klokkespil på ryggen med blankpudsede messingklokker og vajende røde og hvide hestehaler. Det så flot ud, og klokkeme, som var stemt i forskellig tonehøjde, lød festligt i det tyste snelandskab. Var det måneskin, dansede hestenes fantastiske slagskygger inde på markerne.

Noget ganske særligt og vidunderligt var novembermarkedet, det ene af de to årlige kreaturmarkeder i Frederiksborg. Vi havde ganske vist ikke noget at sælge der, da bedstefar kun handlede kvæg med slagteren eller gårdmændene på Tisvildeegnen. Som mange andre fra de fjernere gårde tog vi kun til novembermarkedet for fornøjelsens skyld. Efterhånden som vi nærmede os byen, kom vi i følge med de andre vogne, som fra alle kanter og i lange rækker rullede ned ad bakken mod slottet. Når vi kom gennem møntporten, rumlede vi lige ind på de toppede brosten, og så klang hestehovenes klappen som den dejligste musik - optakten til en uforglemmelig dag. Alle gæstgivergårde var fulde af heste og vogne. Karle råbte, kæder ringlede, heste vrinskede, der var feststemning i hele byen.

Hos Frederik Olsen bænkedes vi os i skænkestuen sammen med andre muntre markedsgæster, mændene bakkede på deres piber, snakkede og drak toddyer. Nogle fik så mange, at de blev »snurren-

de«. Konerne havde pyntet sig med hovedklæder af silke, stort hvidt, fint sammenlagt lommeørklæde i hånden og deres bedste kjoler, som regel sorte. De nåede til jorden og havde en vældig vidde med dybe folder i nederdelene. Havde en af dem i dagens anledning silkeliv på, blev der følt på det af mange ivrige hænder, der ville mærke, hvor tykt det misundelsværdige stof var. Efterhånden mødtes alle på torvet, markedets festplads. Her var trængsel foran de mange boder og gøglertelte. Der skulle god tid til at studere det store opbud af tørklæder, sjaler, husgeråd, honningkager, piber, toldeknive, nips, lege- og meget andet. Jeg havde brændende ønsker i de boder, hvor der solgtes dyr af ler eller træ. Primitive ting set med nutidens øjne, men for mig eventyrlige herligheder. På de store telte var der fristende og uhyggelige plakater, forestillende vilde dyr og kannibaler, som åd ulykkelige opdagelsesrejsende og missionærer, og udråberne skreg i munden på hverandre for at fa folk lokket ind og se fænomenerne. Disse viste sig som regel at være en sværtet »indianer« eller »neger«, som snakkede kaudervælsk. Men man kunne være så heldig at se en havfrue med fiskehale eller damen uden underkrop, stærke mænd, der løftede håndvægte, og dyr med 5 ben eller to hoveder. En dag så fuld af oplevelser kunne man leve længe på.

Det var endda ikke den eneste novemberudflugt. I denne måned kulminerede efterårets store sildefiskeri, og en dag kørte vi den smukke tur over til Hundested og fik vognen fyldt med sild lige til fadingkanten. På hjemvejen badede vi undertiden i Sandkroen for at vande hestene og give dem et lille hvil. Imedens tog mændene sig en thevandsknægt. De hjembragte sild blev saltet ned i store tønder, og der var så mange, at vi var forsynet til næste november, skønt vi spiste af dem hver eneste dag.

Midt om vinteren kørte vi over til Arresø for at skære tækkerør i de oversvømmede, tilfrosne sivskove. Rørene blev skåret med et seglformet jern, og når det slog mod isen, klang den høje syngende lyd langt, langt ud over den store sø. De år, hvor søen ikke frøs til, måtte man klare sine tagreparationer med langhalm, som man fik ved plejltærskning.

Den mest spændende tur til Arresø var dog i juni, når vi skulle høste hø på Ryengene. Vi kørte derover med karlene og daglejerne om aftenen, og på vejen drejede samtalen sig om, hvorvidt Arenakketrollden nu igen havde været der. Han havde sin gang over Ry-

engene, og hvor han satte sin fod, kunne intet gro. Der blev arbejdet hele den lyse nat, så alt høet kunne være slået, inden vi tidlig næste morgen skulle køre hjem til dagens arbejde på gården.

I det daglige var Frederiksborgavisen den eneste kontakt med omverdenen. Den udkom hver dag og blev sendt til tinghuset i Helsingør med den gule postvogn, der kørtes af en flot postillon i rød kappe. I Helsingør blev post og aviser hentet to gange om ugen af landdistrikternes vandrende postbude. Vi fik dog ikke avisen, før den var en halv snes dage gammel, for min bedstefader delte abonnement med en nabo, der først beholdt den i en uges tid. Bladets format var enormt, da det skulle kunne bruges til indpakning, når det engang var færdigstuderet, og naboen fik sin halvpart tilbage, når året var omme. Foruden avisen læste man i biblen og et illustreret blad »Nordstjernen« samt »Folkets Almanak«. Denne indeholdt oplysende artikler om landbrugets drift og økonomi og om bekæmpelse af sygdomme hos mennesker og dyr. Det drejede sig især om den stærkt hærgende tuberkulose. I mange hjem lå en eller flere patienter med »brystsygge«. De selv og deres familie vidste og affandt sig med, at der skulle de ligge et par år og vente på døden. Men Almanakkens oplysende artikler havde deres store betydning. Jeg kan huske, da bedstefar satte hængsler på de tidligere tilspigrede vinduer, for at der kunne komme frisk luft i stuerne. Den indeholdt også dramatiske og romantiske fortællinger, rigt illustrerede med stik af ridderkampe i egeskove, strandinger i måneskin og lignende. Her stiftede jeg bekendtskab med Holger Drachmann og andre af tidens forfattere, som skrev folkeligt. Almanakken blev også brugt som regnskabsbog og noteringskalender, hvori man indførte vigtige begivenheder, f.eks. at en ko havde været til tyr. Jeg husker i denne forbindelse, at koen, når den havde kælvet, altid fik en mægtig spegesild, som den slugte med stort begær.

Vinteren på gården var fortrinsvis helliget indendørs arbejder. Man reparerede vogne og seletøj, splejsede tove, skar rivetænder, tøjrepæle og andre småting, som der altid var rigelig brug for. Alt snedker- og tømrerarbejde foregik i huggehuset, hvor der fandtes en stor samling værktøj, som holdtes i den pinligste orden af min bedstefader, der altid selv bar nøglen på sig. Alle bøjede søm blev omhyggeligt rettet ud og sorteret i sømkassen; de kunne bruges mange gange. Det gjaldt om at være økonomisk, og tiden spillede ingen rolle. Alt

skulle gøres så godt og smukt som muligt. En tøjrepæl skulle ikke blot kunne holde et kreatur, den blev omhyggeligt formet og smukt rundet af og afpudset, så den, der havde lavet den, kunne glæde sig over et kønt resultat af sit arbejde. Denne trang til at bringe skønhed ind i den daglige tilværelse gjorde sig gældende også i det grovere markarbejde. Når pløjningen begyndte, pløjede bedstefar altid selv den første fure. Den var udmålt og afmærket med kæppe forsynet med halmviske. Dem kunne han styre efter, så furen blev køn og lige.

I den mørke del af året sad jeg tit om aftenen i borgestuen, hvor kvindeme kartede og spandt, strikkede hoser og undertøj og lappede og reparerede klæder og linned. Imedens snakkede karlene og fortalte historier eller sang viser om Karl den tolvte og andre helte, eller sørgelige kærlighedsviser med mange vers. Der blev også sunget viser, som tog de aktuelle lokale begivenheder under skrap og bramfri behandling. Viddet var kraftigt og saftigt. Man havde blik for nabovens svagheder og holdt sig ikke tilbage, når der kunne fortælles en god historie. Hvor ofte har jeg ikke hørt den om gåsetyven, hvis natetogt var blevet røbet forud. Han blev modtaget i gåsehuset af en karl, der kneb ham i næsen med en gloende ildrager. Magen til gas havde han aldrig mødt, og han kom ikke der mere.

Og der blev fortalt om gamle dage, da man selv lavede sin brændevin i smug. Så hændte det undertiden, at egnen fik besøg af politiet - »øvrigheden« - som man helst skulle holde sig fra. Man telegraferede det slemme budskab fra gård til gård ved at lægge en rød dyne eller klud ud på hækken, og så gjaldt det om at få læsset alle destillationsapparaterne på en vogn, smide halm over og køre en tur ad landevejen, indtil dynerne blev taget ind.

Andre historier handlede om vinterens natlige togtur til skoven i måneskin efter gratis tømmer. Det var ulovlig færdsel; men i gamle dage, før sandflugten, havde bønderne haft ret til hugst i skoven, og endnu flere hundrede år efter, at denne ret var frataget dem, betragtede de det som en uretfærdighed og et overgreb fra øvrighedens side. Man kørte derfor ikke efter træet med dårlig samvittighed, men brød sig dog ikke om at møde skovfogeden. Skete det, sagde man godaften så naturligt som muligt. Skovfogeden lod også som ingenting, han indlod sig i snak og inviterede endog enkelte gange på kaffepunch i skovfogedhuset.

Bedstemor kunne fortælle om den store skuffelse, det havde været for hende, da hun så den første jernbane fra København til Roskilde. Hun havde ventet at se toget køre på en bred landevej af jem. Der var nok af spændende ting at lytte til for mig. Og hvor jeg nød disse aftener, når petroleumslampen kastede sære skygger op på væggen, det kinesiske ur slog sine regelmæssige slag, og stranden sølede langt borte. Jeg gik først til ro sammen med mine bedsteforældre. Min seng stod i deres sovekammer, og her følte jeg mig tryk, når jeg lå og fantaserede over aftenens mere eller mindre uhyggelige historier. Fra det fjerne hørtes en hunds gøen eller en vogns knasen ad frosne veje. Månen skinnede ind af vinduerne, og henne fra alkoven fortalte bedstefar historier eller nogle stumper vers fra en vise, hvis jeg havde svært ved at falde i søvn.

Vinteren føltes ikke lang på gården. Når historierne var ved at slippe op, kom der besøg af en af de mange omrejsende håndværkere. Foruden skrædderen kom der sadelmager, skoflikker, urmager og mange andre. De boede hos os, så længe der var brug for deres arbejde, og om aftenen var de flittige bidragydere til underholdningen med deres nyheder andre steder fra. Det skete også, at vi fik besøg af »Hanebjergfolkene«. Det var mørkladne sorthårede musikanter, som drog fra gård til gård med deres violiner. De var altid velkomne, for de bragte fest og lystighed med sig. Når de var der, skyndte alle sig mest muligt med arbejdet for at kunne komme ind i stuen om aftenen og høre dem spille. De blev ofte ved til langt hen på morgenen, og når de drog af gårde, fik de gerne et stykke flæsk eller andre naturalier med sig. Penge fik de ikke for deres musik. I mange dage efter talte man om deres besøg, og en af mine mostre sagde altid, at violinerne talte til hende med en menneskelig stemme.

Engang fik vi besøg af en flok af Estrups blå gendarmere, som indkvarterede sig på gården. De så flotte ud og vakte naturligvis min begejstring, i særdeleshed da jeg fik lov til at sidde på skødet af en vældig sergent med et stort fuldskæg. De voksne var nok knapt så begejstrede, men tog sådan en indkvartering som et nødvendigt onde. Man var hos os ikke direkte fjendtlig indstillet overfor gendarmerne, som det var tilfældet mange andre steder. Den politiske interesse var i det hele taget ikke synderlig stor, men venstrebevægelsen var hele familien stærkt imod. Vi kom dog meget sammen med skolelærer Bro, selvom han var venstremand. Jeg lege de meget med hans børn;

kun når vi gik til aftengymnastik i forsamlingshuset, måtte vi skilles, for jeg skulle gå i højres gymnastikforening.

Hos lærer Bro gik landsbyens børn i skole 2 gange om ugen. Han var en stor bømeven og en glimrende fortæller. I de få skoletimer skulle vi lære den elementæreste læsning, regning og skrivning. Men Bro gav sig også tid til at læse højt for os: Grundtvigs folkeeventyr, H.C. Andersen, Ingemann, Bjørnson - og han forstod at levendegøre stoffet, så disse timer blev uforglemmelige, i hvert fald for mig. Det var en helt ny verden, der åbenbarede sig for mig gennem dette mit første møde med litteraturen. Den noget ureglementerede brug af skoletimerne havde forældrene ikke noget imod, når blot vi var stive i katkismus og salmevers, og det skulle Bro nok sørge for.

Udenfor skoletiden tilbragte jeg megen tid hos hyrdedrengene, der passede kreaturet, som gik løs i engene ned mod mosen. Når flokkene skulle samles til aftenmalkning, var der nok at gøre. Så hørte man fra alle kanter de jodlende drengestemmer: »Jage hjem, jage hjem, klokken er fem.« Men det meste af dagen passede kvæget sig selv, og vi havde tiden til vor egen rådighed. Vi lavede snarer af hestehår med et rønnebær som lokkemad. Når en solsort snappede bærret, hængte den sig selv. Så stegte vi den over bål og holdt måltid på den i vores jordhule. I mosen fiskede vi gedder, ål og aborrer, som vi også stegte på stedet. Men ofte lå jeg blot på mosebrinken i timevis og iagttog de vævre, blanke fisk nede i det sortgrønne vand. Eller jeg plukkede mig en bunke grønne siv og flettede høje kegleformede »sivhatte« eller »sivgæs«, som jeg lod sejle i vandhullerne. I mosen voksede gamle piletræer med fantastiske tegninger i barken. Af grenene skar vi med vores svane knive fløjter og dyr. En hest var et lille stykke gren med hals og hoved af en sidegren, hvori man skar hak til ører. En ko var blot en grenstump med to spidser som horn og en fure om halsen til at fastgøre tøjret. På undersiden skar vi dem flade, så de kunne stå, og de blev hvide, røde, skimlede eller brogede, alt efter hvor gammelt træet var, eller hvor meget af barken vi fjernede. Vi lavede også hyldebøsser, som kunne sprøjte vand eller give knald, og flitsbuer af poppelgrene med pile af tækkerør.

Alt dette lærte jeg af de ældre drenge, som de havde lært det, da de var små. Ingen ved, hvorpå sådanne traditioner hviler, eller hvor gamle de er, men at de er de samme rundt om på jordkloden, har jeg erfaret på flere måder. En mand fra Randstateme har fortalt mig, at

han som dreng har flettet sivgræs og skåret lignende dyr af grenstumper. På Nationalmuseets etnografiske afdeling kan jeg se mine køer skåret af børn i det nordlige Sibirien.

Undertiden strejfede jeg omkring på engene og så på malerne, når de arbejdede. Julius Paulsen, Viggo Johansen og Albert Gottschalk var hyppige gæster på egnen. Jeg så mest på Gottschalk, som ofte malede hjemme ved gården. Han stillede sine lærreder ind hos os og snakkede meget med mig, underviste mig og forærede mig tubefarver, som han nøje forklarede mig, hvordan jeg skulle bruge. Især lagde han stærk vægt på, at jeg skulle male efter naturen og ikke »bare ud af hovedet«.

Hjemme på gården legede jeg med mine dyr. I en jordvold byggede jeg stald til dem med rigtige glasvinduer, og jeg lod dem græsse i ukrudtets vidstrakte eventyrskove, hvor duggens store krystalglober vuggede i trækrone. Var vejret dårligt, sad jeg inde og skar fugle af roer og gulerødder, eller jeg legede i den store vognport, hvor jeg på dage med rigtige regnskyl kunne tilbringe mange timer. På gårdspladsen dannedes da brede strømme, som snoede sig ud gennem porten med den skrånende brolægning. Her sejlede jeg med mine skibe, som jeg skar af træstumper og gav sejl af hønsefjer. De førtes med passaten mod gerne lande og gik ned ad de rivende floder til store prægtige byer. Det bedste jeg vidste, var dog at snakke med gamle Morten fra »Stokkehuset«. Hans kønne varme øjne løb altid i vand, og hans store næse var ildrød og svullen som bedstefaderens på Ghirlandaios berømte billede»En gammel mand og hans barnebarn«. Morten var hjulmand og boede ude ved Holløse strand. Han kom på gården og reparerede vogntøj, satte nye eger i hjulene eller lignende. Forøvrigt kunne han lave alt muligt med sine snilde hænder, så der gik ofte bud efter ham. Han var et elskeligt og fuldstændig harmonisk menneske. Jeg stod hos ham i huggehuset og så beundrende til, når han arbejdede. Udenfor stod et gammelt hyldetræ, hvis grønne løv næsten dækkede vinduet. Ruderne var gamle, ujævne og fulde af spindelvæv, så grenene derude antog sære slyngede former. Jeg følte mig som på havbunden, langt borte fra verden. Morten Hjulmand og jeg havde vores lange og dybsindige samtaler under arbejdet, som til tider bestod i at lave legetøj til mig. Jeg elskede sådanne stunder sammen med denne dejlige mand, og der ligger en velsignelse i minde om ham.

William Scharff: Sjællandsk bondekone.

Mange andre havde deres gang på gården. Når vi i høsttiden havde daglejere, var der blandt dem en meget høj mand, som lignede H.C. Andersen. Han boede nede i byen i det lille hus, man ser til venstre på Sonnes billede »Kildefest i Tisvilde By«. Han blev kaldt Stadshans på grund af sit fine udseende. Som regel var han i sine bedste klæder, og fliptøjet var altid skinnende rent. På mig virkede han som en fornem herre, også fordi han, der var ungkarl, holdt sit hus så rent og havde blomsterpotter bag de altid blankpudsede vinduesruder. En anden daglejer var »lille Annes fra Ketten«. Det var en dværg med spillende øjne og et mundtøj, som ikke stod et øjeblik.

Han var ikke i stand til at udføre meget arbejde, men klarede sig igennem tilværelsen ved hjælp af den rivende strøm af vittigheder, der altid stod som en røg efter ham. Han var alle steder meget efterspurgt og fik ligesom de andre daglejere sin 50 øre om dagen. »Han er godt nok pengene værd,« sagde man, »for han har humør for dem alle te'sammens.« Hans kone var lam i benene, og det var et fantastisk syn at se ham køre hende i timevis frem og tilbage på vejene. I den gammeldags vældige rullestol sad den høje tynde kone indhyllet i sorte klæder og sjaler, stiv som en mumie og med fuldstændig udsukt ansigt. Bagved det tunge køretøj traskede den vævre »lille Annes«, som lige nåede op til håndtaget, pustende og snakkende og med øjne og øren åbne for muligheden af at blive betænkt med en skærv. Hans modsætning var den flittige Svend Raagelejer, der jævnlig kom til os og solgte fisk, som han kørte om med på sin hjulbør. Hans spidse skæg stod ret ud i luften, og han var altid i løb for at nå rundt til så mange gårde som muligt, så børen kunne blive tom inden aften. På en heldig dag var hans fortjeneste 35 øre, og det var selv dengang ikke meget. Men han reddede sig vel også et måltid mad her og der, når han kom til en gård, hvor folkene sad til bords.

Hos os blev enhver vandringsmand budt ind til spisning, »for det er slemt for den, der ikke har sul.« Han blev bænket ved siden af bedstefar og ydede vederlag for maden ved at fortælle nyt. En af de fattigste og usleste personer, jeg kan huske, er Hyreper, der boede nede på Lejet, som dengang kun bestod af nogle få huse helt nede ved stranden. Hans bolig var en jordhytte oppe på bakken, hvor badhotellet senere kom til at ligge. Han var frygtelig snavset, fyldt med lus og uendelig fattig, for ingen ville have ham til hjælp. Han kom dog ikke på det flygtede fattighus, men fristede livet ved at gå fra gård til gård og tigge mad og navnlig brændevin. Jeg tænker ofte på hans hårde skæbne, som kun brændevinen i korte øjeblikke kunne mildne. Det var dog ikke alle, en rus kunne hjælpe. Kristian Ide var en gammel kulsvier, som havde været med i krigen i 48. Han kunne blive ved at fortælle om, hvordan kulsvierne dengang var blevet brugt som stormtropper efter at være drukket fulde i æter og brændevin. Nu var det næsten 50 år siden, men hver gang han fik spiritus, græd han bitterligt, fordi han med sin bajonet havde stukket entysker ned, som havde »bedt om Pardon«.

Alle disse mere eller mindre sære typer kunne jeg se på een gang, når jeg var til ildebrand. På de stråtede gårde levede man i en evig angst for ild. I tordenvejr sad vi altid oppe om natten i meget trykket stemning, og en større brand var en katastrofe, som samlede masser af folk fra hele sognet og nabosognet, så snart kirkeklokkerne begyndte at klemte. Fællesskabsfølelsen overfor ulykken bragte store skarer til at møde op for at yde hjælp, men mange blev også tiltrukket af brandens gru og dramatik. Jeg husker, at jeg som lille dreng var med til en stor brand ovre i Vejby, hvor 4 gårde lagdes i aske. Alle, som kunne undværes i omegnens gårde, strømmede til, og der var nok at gøre. Sprøjen var hentet i det lille sprøjtehus i Kastaniealleen, og den blev fodret fra mange ajlevogne, som i lange rækker hentede vand fra gadekæret og omliggende damme og mosehuller. Men de svage stråler kunne i den stærke blæst intet udrette mod kæmpebålet. Man måtte stille sig tilfreds, hvis man kunne redde resten af byen. På de nærmeste gårde var alt virvar. Et mylder af folk var beskæftiget med at få kreaturer og indbo ud på marken. Blev en bygning særlig truet, dannede man kæde ned til gadekæret og langede spande op til stedet. Men også på gårdene udenfor farezonen var der travlhed. Her blev uden ophør smurt store »mellemmadder«, som i en uafbrudt strøm befordredes ud på de lange interimistiske lægteborde, der i hast var stillet op i nærheden af brandområdet. Her kunne alle frit forsyne sig af de store smørrebrødsstabler og brændevinsslajer, så det siger sig selv, at der efterhånden opstod en vis munter og oprømt stemning midt i tragedien. Jeg var så lille, at jeg lige kunne se over bordkanten, og der havde jeg foran min næse de usandsynlige stabler af mellemmadder, der tryllebandt mig til stedet. Jeg spise så længe jeg orkede af disse madbjerger, som i min erindring om ildebranden levede lige så stærkt som det knitrende flammehav.

Madorgier var ellers især knyttet til begravelserne, som ofte havde det til fælles med ildebrande, at de samlede det meste af sognet. Høstgilderne blev efter den hårde landbrugskrise mere og mere sjældne, men ved bryllupper og navnlig begravelser gik det ikke an at spare, hvis familien havde blot en smule anseelse at værne om. Et dødsfald meddeltes ikke blot slægt og venner, men selv de fjerneste bekendte, og begravelsen udsattes altid så længe, at det var muligt for alle at »gøre anstalter«, så de kunne nå at »være fremme« fra morgenstunden. Man samledes så mange, der kunne stoppes sammen

i den stue, hvor den afdøde lå, og ved kisten drak man kaffe med bjerger af kager. Derefter drog selskabet samlet til kirken, og hvis der ikke var altfor langt, bar man kisten hele vejen, langs hvilken beboerne havde strøet grankviste eller om sommeren blomster fra deres haver. Når begravelsen var vel overstået, begyndte gildet til ære for den afdøde. Det kunne dog hænde, at nogle af gæsterne havde smagt på brændevinen allerede om morgenen. Man snakkede meget om en begravelse, hvor de, der bar, sang »Den Gang jeg drog af Sted« hele vejen til kirken.

Det centrale i gildet var fortæringen, og det var ikke altid, der kunne skaffes plads nok i stuerne, så dækkede man også i vognporten. Alligevel måtte der spises i hold, og der var ingen pauser. De gæster, der ventede, vandrede rundt i have, stalde og marker og så på bedriften, og de, som havde spist, fandt et sted, hvor de kunne spille kort eller lave kraftprøver ved at sætte sig på gulvet og trække kæp. Når et nyt hold kom til bords, var der dækket op påny. Det gik ikke an at servere rester; hver gang kom urørte stege og lagkager ind. Den enorme bekostning dækkedes i nogen grad af de naturalier, som gæsteme forventedes at bidrage med ud over deres krans. Ville man sige noget foragteligt om en kone, hed det: »Hun er af den slags, der går til begravelse på en krans.« Man kappedes om at bringe det fineste smør, de fedeste høns og de største æg, de lækreste lagkager og tærter. Alle disse sager tårnede sig efterhånden op på et stort bord, og man diskuterede, hvor pynteligt de forskellige havde emballeret deres gaver. Efter selve begravelsesdagen fortsatte man gildet med stadig fjernere slægtninge og bekendte, og der kunne gå en hel måned, før man kunne slutte af og bespise alle dem, som havde serveret og hjulpet til på anden måde.

Også ved højtiderne spillede maden en fremtrædende rolle. Op mod jul var der travlhed i huset med at slagte, brygge og bage. Ved denne lejlighed blev der bagt store hvedebrød, som man kaldte hvedekager. Inden de gik i ovnen, blev de ridsede, så de fik et stort kors i skorpen. Vi gik ikke i kirke juleaften, og juletræ kendte vi ikke. Der blev skyttet af så tidligt som muligt, så man kunne samles om julebordet med festmaden, der bestod af klipfisk med smørrebrød til og store æbleskiver, så mange vi kunne spise. Bagefter spillede vi kort om pebernødder. I juleugen gjorde vi os til gode med slagtemad og

William Scharff: Studie til mosekonen, mosekonens søn, model: Viggo Andersen, Tisvilde.

ri-sengrød, og nytårsaften blev der igen bagt æbleskiver, inden karlene fra andre gårde på egnen kom og »gjorde spektakler«. De skød løse skud med deres geværer og stillede et rædsomt spøgelsesfjæs op midt på gårdspladsen. Det var lavet af en roe, som var hulet ud og snittet tynd ved »øjnen«, så det tændte lys, som var stillet inden i, kunne glo uhyggeligt. Efter traditionen skulle vi ud og fange urostifterne, og det gik der meget af aftenen med, for de var naturligvis straks forduftet. Det var især svært at finde dem, der havde stukket en syl i vinduessprossen med en ståltråd, der nåede langt ud på marken. Her gned de på tråden med en fil, så det lavede en frygtelig larm. Når vi løb ud for at få fat i dem, havde de halet tråd og syl til sig ud i mørket, og mange gange måtte vi lede længe, inden de selv »kom til« at robe sig. De ville ikke snydes for traktementet, som det jo var meningen, de skulle nødes ind til. Ved første nymåne i januar skulle alle på gården ud om aftenen for at se nytårsnyet. Det var en gammel skik, som man lagde stor vægt på at følge, og det føltes meget højtideligt, når man stod på marken lige udenfor hjemmet og så op til månen, medens man i hånden holdt et stykke brød, et penges tykke

eller andet dyrebart, man var angst for at komme til at savne i det nye år.

Juni måned stod ganske i kildefestens tegn. Tisvilde var jo fra ældgammel tid kendt ud over landets grænser for de store mirakler, som skete på Skt. Helene grav og ved kilden med det undergående vand. På Christian IV's tid var stedet i et sådant ry, at kongen lod sig bygge et herberge i Tisvilde for selv at prøve kildevandets lægende kraft. Endnu i min bedstemoders yngre dage kom mange syge og krøblinge langvejs fra for at drikke af kilden og hvile på graven Skt. Hans nat. Hun har fortalt mig om de mange krykker og stokke, der om morgenen var efterladt på graven, hvorpå der også var stillet trætavler med malede inskriptioner, der udtrykte taknemmelighed for lykkelig helbredelse. Disse tavler har jeg senere set ligge på Tibirke kirkeloft, men nu er de forsvundet. Det menes, at klokkeme efterhånden har brændt dem. Det store kildemarked, som knyttede sig til og dannede ramme om de mirakuløse hændelser, der gennem århundreder trak store pilgrimsskarer til den afsides egn, holdt sig i mange år efter, at valfarterne var ophørt. I min barndom var kildefesteme henlagt fra terrænet omkring graven til selve Tisvilde by, hvor de afholdtes de to første søndage efter Skt. Hans. De var besøgt af folk helt fra Horns Herred og Sydsjælland, og begge kildesøndagene rullede lange vogntog ad kildevejen fra Helsingør over Taagerup mod Tisvilde by. På gården fik vi stor indkvartering af skægtninge, venner og bekendte. På gårdspladsen blev der gjort plads til de mange vogne, og staldene fyldtes med heste og blankpudset seletøj. Mange af gæsterne havde man ikke set siden sidste års kildefest. Der var meget at snakke om, og især glædede min bedstefader sig over det liv, der blev på gården disse søndage. Nede i byen var den lange Tisvilde gade tæt besat med markedsboder, hvor man blandt andet kunne få dejlige honninghjerter med farvet glasur. Midt på dem var klistret et billede i stærke kulører. Det passede jeg meget på ikke at ødelægge, når jeg spiste kagen. Der var også fuldt op af gynger, kraftprøver, skyde- og restaurationstelte. Det største serveringstelt var altid nede ved Kastaniealleen, der fører op til sandflugtsmonumentet, »Perminen«, som det blev kaldt. Her blev udskænket strømme af øl og kaffe og udpakket gigantiske madkurve. Hele anlægget ved monumentet var luget og revet fint af gamle Ane, som passede det året rundt og gjorde sig særlig umage ved højtiderne og i »kilde-

tiden«. Gården overfor skolen havde en vældig lade. Når den heni- mod Skt. Hans var tom, blev den med kildefesterne for øje omdannet til dansestrade. Den blev pyntet med gran, kaldtes i kildetiden salo- nen og var et af festpladsens stærkt besøgte centrer, hvorfra musik og trampen hørtes natten igennem.

For mig var det bedste ved kildefesterne karrusellen, som hvert år forekom mig lige forunderlig. Den blev drejet af to mænd, som sve- dende og stønnende trampede rundt bag et forhæng, medens en tredie passede lirekassen. Den ejedes af en af byens gårdmænd, Rasmus Jensen, som foruden at drive sin gård lavede billedskæreri. Karrusel- len havde han helt igennem lavet selv og forsynet med dejlige heste og kaner, malet i stærke, festlige farver. Jeg kunnle opholde mig ved den i mange timer og var ked af det, når kildetiden var forbi, og Rasmus pakkede sin karrusel sammen for med den at kaste glans over andre fest- og markedspladser. Samme Rasmus Jensen havde på sit loft stående en ligkiste, han havde lavet til sig selv og prydet med mange forgylde englehoveder. I den tog han hver dag sin middags- søvn. »Så venner man sig til den,« sagde han.

Selvom langt de fleste kom til kildefest på grund af de mange for- nøjelser, den bød på, var der endnu i min barndom en del, som søgte til Helene kilde for at drikke af det helsebringende vand. Der var bygget et skur over den med bænke langs de tykke plankevægge. Her sad kildegæsterne rundt om den svære kampestenssætning og fik ef- ter tur, formedelst nogle øre, skænket et glas vand af den gamle mand, som passede kilden. Når jeg var der sammen med min bedste- fader, forkortede jeg ventetiden ved at kigge på frøeme nede i kilde- vandet og de talrige navne og årstal, som var skåret i plankerne og de blankslidte bænke. I dem kunne man læse, hvor længe skuret havde stået; men kilden mistede efterhånden sin søgning, og da en jule- storm tog skuret, blev det ikke bygget op igen.

De eneste synlige minder om Tisvildeegnens glansperiode er nu kilden, graven og kildeblokken, i hvilken pilgrimmene lagde deres skærv. Om pengenes anvendelse fortæller det gamle vers, der smyk- ker blokken:

Dit hjerte glemme ej at give Herren ære,
og hvad din hånd formår til dette sted at bære,
af hvad værdi det er, af guld og sølv og penge,
deraf far kirken sit, og resten de som trænge.

De mange mennesker, som kilderejserne førte til Tisvilde, fik ingen indflydelse på befolkningens daglige liv, som endnu i min barndom vidnede om, at egnen til alle sider var lukket inde af havet og de store skove. Man levede et slidsomt liv præget af mange slægtleds hårde kampe mod sandflugten og hoveriet, der først sent var blevet ophævet her.

Men almuen havde bevaret sin sjæl, og dens tilværelse hvilede i en gammel bondekultur, der holdt sig, lige til bane og biler brød gennem Gribskov.

*

Denne artikel er genoptrykt efter bogen »Danske Hjem ved Århundredeskiftet«. Under redaktion af Tove Clemmensen. Copyright 1953 - H. Hirschsprungs Forlag.